

AHMET ŞİMŞİR

DARÜLMUALLİMAT EĞİTİM PROGRAMI VE BİR
DARÜLMUALLİMAT ÖĞRETMENİ OLARAK
AHMET MİTHAT EFENDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET ŞİMŞİR

EĞİTİM PROGRAMLARI VE ÖĞRETİM YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ
ANKARA

ARALIK 2019

2019

Beyazıt Mahir'e...

DARÜLMUALLİMAT EĞİTİM PROGRAMI VE BİR DARÜLMUALLİMAT
ÖĞRETMENİ OLARAK AHMET MİTHAT EFENDİ

Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programı

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Bilkent Üniversitesi

Yüksek Lisans Tezi

Ahmet Şimşir

Aralık 2019

İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

DARÜLMUALLİMAT EĞİTİM PROGRAMI VE BİR DARÜLMUALLİMAT
ÖĞRETMENİ OLARAK AHMET MİTHAT EFENDİ

Ahmet Şimşir

Aralık 2019

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve içerik bakımından Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Rasim Özyürek (Tez Danışmanı)

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve içerik bakımından Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Tijen Akşit (Jüri Üyesi)

Bu tezi okuduğumu, kapsam ve içerik bakımından Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans derecesi için yeterli bulduğumu beyan ederim.

Prof. Dr. Abide Doğan, Hacettepe Üniversitesi (Jüri Üyesi)

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Alipaşa Ayas (Müdür)

ABSTRACT

THE CURRICULUM OF “DARÜLMUALLİMAT” AND “AHMET MİTHAT EFENDİ” AS A TEACHER IN “DARÜLMUALLİMAT”

Ahmet Şimşir

M.A. in Curriculum and Instruction
Supervisor: Asst. Prof. Dr. Rasim Özyürek

December 2019

This study has been conducted to display the similarities between the mission and basic skills of Darümuallimat (Female Teacher Training Institution) and “the idealized woman” in Ahmet Mithat Efendi’s literary work. The student profile which this institution was trying to create according to its mission and courses has been analyzed. This student profile was compared with the idealized woman image in Ahmet Mithat Efendi’s literary works, *Diplomalı Kız* (The girl with the diploma), *Ana Babanın Çocuk Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi* (The responsibilities and rights of parents over their child), and *Peder Olmak Sanatı* (The art of being a father). A graduate of this institution was compared to Ahmet Mithat Efendi’s idealized “ahlaklı kadın” (virtuous woman) and “nitelikli ev kadını” (qualified house wife).

Key words: Darümuallimat curriculum program, the mission of Darümuallimat, woman education, Ahmet Mithat Efendi as a teacher, ideal woman

ÖZET

DARÜLMUALLİMAT EĞİTİM PROGRAMI VE BİR DARÜLMUALLİMAT ÖĞRETMENİ OLARAK AHMET MİTHAT EFENDİ

Ahmet Şimşir

Yüksek Lisans, Eğitim Programları ve Öğretim

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Rasim Özyürek

Aralık 2019

Bu çalışma Darümuallimat'ın (Kadın Öğretmen Yetiştirme Okulu) misyonu ve temel kazanımlarının Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde “idealleştirilen kadın” ile nasıl benzeştiğini göstermek için yapılmıştır. Darümuallimat'ın misyonu ve dersleri baz alınarak yetiştirmeye çalıştığı öğrenci profili incelenmiştir. Bu öğrenci profili ile de Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız*, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserlerinde idealleştirilen kadın imajı karşılaştırılmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin idealleştirdiği “ahlaklı kadın”, “nitelikli ev hanımı” tipi Darümuallimat'ın mezun profiliyle kıyaslanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Darümuallimat eğitim programı, Darümuallimat'ın misyonu, kadın eğitimi, Ahmet Mithat Efendi'nin öğretmenliği, ideal kadın

TEŞEKKÜR

Öncelikle her anlamda yanımda olan, öğreten, destekleyen ve tatil günlerinde bile tezim için geri dönüş sağlayan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Rasim Özyürek'e teşekkürü bir borç bilirim. Odasında bire bir yaptığımız derslerin her biri hem bu tezi hem de şahsımı büyük ölçüde geliştirmiş ve zenginleştirmiştir. Hem öğretmenliği hem de Türkiyat çalışmalarıyla benim için bir idol olan kıymetli öğretmenim tezin oluşmasındaki en büyük teşekkürü hak etmektedir.

Tezin tamamlanması için kıymetli yorumlarını eksik etmeyen Prof. Dr. Abide Doğan ve çok sevdiğim öğretmenlik mesleğine ilk adımlarımı atmamı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Tijen Akşit'i de unutmam mümkün değil. Bu kıymetli isimlerin yanına elbette bütün bir yüksek lisans süresince öğreten ve yol gösteren kişiliğiyle Dr. Öğr. Üyesi Necmi Akşit'e, tezin kritik dönemlerinde kritik yorumlarıyla önemli rol oynayan Dr. Öğr. Üyesi İlker Kalender'e teşekkür ederim. Bunun yanında içeriği zengin olan eğitim programı derslerini vererek bu tezin temel ayaklarından birini oluşturan Prof. Dr. Alipaşa Ayas ve Dr. Öğr. Üyesi Jennie Lane'e müteşekkirim. Ve yine hem yurt içi hem yurt dışı stajlarımda yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Armağan Ateşkan, Doç. Dr. Erdat Çataloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Aikaterini Michou'ya ve elbette Prof. Dr. Sands'e yüksek teşekkürlerimi sunarım.

Tüm bu isimler beni müthiş bir mesleğe müthiş bir şekilde hazırlamışlardır. Bu anlamda isimlerini teker teker saymaktan geri duramazdım.

Son olarak da ailem ve bana aile yakınlığında olan kıymetli oda arkadaşlarım Bora Arga'ya ve John Hadley'e var oldukları için minnettarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZET	iv
TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
BÖLÜM 1: GİRİŞ	1
Giriş	1
Arka plan.....	1
Problem durumu	5
Amaç	6
Araştırma soruları.....	7
Araştırmanın önemi	8
Tanımlar	8
Sınırlılıklar	9
BÖLÜM 2: İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR	10
Giriş	10
Darümuallimat (kadın öğretmen yetiştirme okulu)	13
Sosyal yeniden kurmacılık tipi	15

Kadın eğitimi.....	16
Ahmet Mithat Efendi’de kadın portresi.....	17
Sonuç.....	18
BÖLÜM 3: YÖNTEM.....	19
Giriş.....	19
Araştırma yöntemi.....	19
Veri toplama araçları.....	21
Veri toplama yöntemi.....	22
Çocuk bakabilen kadın.....	23
Hesap bilen/defter tutan kadın.....	23
Kocasını eğlendirebilen kadın.....	24
Biçki/dikiş bilen kadın.....	24
Yemek yapabilen kadın.....	24
Eğitimli kadın/anne.....	24
Veri analiz yöntemi.....	25
BÖLÜM 4: BULGULAR.....	30
Giriş.....	30
Darülmualimat’ın tarihçesi.....	31
Darülmualimat’ta okutulan dersler.....	35

Dikiş ve tamir	36
Hıfzısihha ve takayyüdat-ı sıhhiye	36
Tabahat.....	36
İktisad ve idare-i beytiye.....	37
Çamaşır yıkama, ütü ve tathir.....	37
Sanayi-i ziraiye ve bahçivanlık.....	37
Çocuk bakımı.....	37
Darümuallimat'ın temel kazanımları ve misyonu	38
Ahmet Mithat Efendi'nin sosyal fayda bağlamında “kadın eğitime dair görüşleri	40
Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri ve Darümuallimat bağlamında değerlendirilmeleri.....	44
<i>Diplomalı Kız</i> adlı eserin konusu.....	45
Eserin “ideal kadın” bağlamında Darümuallimat'ın misyonu ile ilişkisi.....	46
Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi.....	53
<i>Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi</i> adlı eserin konusu	54
Eserin “ideal kadın” bağlamında Darümuallimat'ın misyonu ile ilişkisi.....	54
Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi	60
<i>Peder Olmak Sanatı</i> adlı eserin konusu	62
Eserin “ideal kadın” bağlamında Darümuallimat'ın misyonu ile ilişkisi	62

Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi	70
Tüm eserlerin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi	71
Sosyal yeniden kurmacılık tipi bağlamında değerlendirme	73
BÖLÜM 5: SONUÇLAR VE ÖNERİLER	76
Giriş	76
Sonuçlar	76
Darülmualimat’ın Türk eğitimindeki yeri	76
Ahmet Mithat Efendi’ye göre ideal kadının toplumsal rolleri	80
Uygulamaya yönelik öneriler	82
Araştırmacılar için öneriler	82
Sınırlılıklar	83
KAYNAKÇA	84

TABLolar LİSTESİ

Tablo	Sayfa
1 Var veya yok analizi (örnek).....	29
2 Darülmualimat'ın yıllara göre öğrenci sayısı	33
3 Darülmualimat'ta verilen dersler.....	35
4 Var veya yok analizi (<i>Diplomalı Kız</i>).....	53
5 Var veya yok analizi (<i>Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai'fi</i>).....	61
6 Var veya yok analizi (<i>Peder Olmak Sanatı</i>).....	70
7 Var veya yok analizi (tüm eserler)	72
8 Tüm eserlerdeki alıntı sayfaları.....	73

BÖLÜM 1: GİRİŞ

Giriş

Bu bölümde tezin temel konusu ve arka planı verilmiştir. Tezin iki temel ayağı olan Ahmet Mithat Efendi'nin yazın anlayışı ve Darülmüallimat'ın kuruluş nedenleri üzerinde durulmuştur. Sosyal değişimlerin ve ihtiyaçların edebiyat ve eğitimi nasıl bir araya getirdiği anlatıldıktan sonra bu konuda bir tez çalışmasına neden ihtiyaç duyulduğu araştırma sorularıyla birlikte paylaşılmıştır.

Arka plan

Eğitim kavramı dünyanın modernleşmesi ile gittikçe önem kazanmıştır ve hala da bu önemini arttırarak taşımaktadır. Geçmiş zamanlarda toplumun belirli ve üst, elit bir kesiminin aldığı eğitim yeterli görünürken 19. yüzyıldan itibaren eğitim kavramı daha toplumsal bir şekilde algılanmaya başlanmıştır. Milletler her alanda yetişmiş insan ihtiyacını karşılayabilmek için çeşitli eğitim kurumları açmışlardır. Bu okullarda belirli ekonomik ve sosyal açıdan öğrenci yetiştirerek toplumu şekillendirmeyi amaçlamışlardır.

Eğitim kavramı Osmanlı İmparatorluğu'nda da diğer ülkelerden farklı bir şekilde algılanmamıştır. 19. yüzyıldan önce saray ahalisi ve çevresi eğitim imkânlarına sahipken 19. yüzyıldan sonra eğitim toplumsallaşmış ve saray çevresinden olmayan kişilere de bu imkân sunulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu devletin çöküşünü engellemek ve eski parlak günlere dönebilmek amacıyla geç de olsa eğitime önemli yatırımlar yapmaya başlamıştır fakat devlet eliyle sunulan bu eğitim ise askeriye merkezlidir ve askeri okullarda eğitim gören erkek öğrencilerin askeri mühendis

veya subay olmaları beklenmektedir (Akyüz, 2006). Bu da Osmanlı Devleti'nin toplumun sosyokültürel seviyesini yükseltmek yerine kaybedilen savaşları telafi etmeyi öncelediğini ve eğitime de bu amaçla yatırım yaptığını gösterir.

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ise Osmanlı İmparatorluğu'nda çok önemli reformlar yaşanmıştır. Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı kabul edilmiş ve bunların akabinde I. ve II. Meşrutiyet dönemleri yaşanmıştır. Yine Batı ile olan ilişkiler de bir süreklilik halini almış ve bu şekilde bilgi aktarımı, haberleşme önem kazanmıştır. Kısa sürede yaşanan bunca önemli değişim de doğal olarak eğitimi etkilemiştir (Akyüz, 1999). Toplumun her kesiminin eğitime olan ihtiyacı Avrupa ile girilen ilişkilerde görülmüş ve bu anlamda çeşitli adımlar atılmıştır. Yalnızca erkeklerin yükseköğrenim hakkına sahip oldukları İmparatorluk'ta kadınlara da yükseköğrenim hakkı tanınmıştır. Kadınlara sunulan bu hak 1870 yılında İstanbul'da kurulan Darülmuallimat (Kadın Öğretmen Yetiştirme Okulu) adlı eğitim kurumuyla sağlanmıştır (Altındal, 1994). Kadınların da eğitimsel anlamda kendilerini yetiştirebilecekleri bu kurumda çok çeşitli dersler verilmiştir: Türkçe (ayrıca; her cemaatin kendi dili), risale-i ahlak, defter tutma, Osmanlıca, din ilimleri, coğrafya, musiki, dikiş nakış.

Yukarıda da görüldüğü gibi kısa sürede önemli değişiklikler yaşamış olan imparatorluk kadın eğitimini de bir ihtiyaç olarak görmüş ve bu anlamda yatırım yapmıştır. Fakat açılan bu kurumda, Darülmuallimat'ta kadınlara verilen eğitimin akademik ve bilimsel nitelikle olmasından ziyade daha yararlı ve işlevsel olması amaçlanmıştır (Atuf, 1930). Darülmuallimat'ta verilen dersler -ki özellikle de dikiş nakış, risale-i ahlak, defter tutma, çocuk bakımı, temizlik ve yemek dersleri- bu

kurumda ders alan kadın öğrencilerin ileride iyi birer eş, ev hanımı olmasına yöneliktir. Kadının ahlaklı ve akıllı bir ev hanımı olması beklenmektedir. Yine ev işlerinde becerikli olması ve çocuklarını topluma yararlı bir şekilde yetiştirebilmesi de bu eğitim kurumundan mezun olan kadınlardan beklenen niteliklerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19.yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı bu ani değişimler dönem edebiyatını da oldukça önemli ölçüde etkilemiştir. Yazarlar ve şairler bireysel konulardan ziyade toplumsal konulara eğilmişler ve çökmekte olan imparatorluğa yardım etmeye çalışmışlardır. Bu dönemde özellikle Ahmet Mithat Efendi kadın merkezli kurgusal ve düşünsel eserleri ile ilgi toplamıştır. Ahmet Mithat Efendi ülkenin kurtuluşunu kadınların eğitiminde görmüş ve eserlerinde sürekli olarak ideal bir kadın imajı çizmiştir. Bu ideal kadın evine ve eşine sadıktır, ahlaklıdır, çocuklarına düşkündür ve onların eğitimi ile ilgilenir. Ayrıca bu ideal kadın ev işlerinde, dikiş nakışta ustadır. Ahmet Mithat Efendi eserlerinde bu idealleştirilen kadının karşısında ise ahlaksız, cahil, kendi kültürünü bilmeyen ve ev hanımlığı yapamayan, istenmeyen bir kadın imajı oluşturmuştur (Hikmet, 1932). Eserlerde bu iki zıt kadın imajı okura açık bir şekilde gösterilmektedir. Bu kadınların tesirleri bir erkek ana karakter üzerinden anlatılarak ideal kadının ne kadar kıymetli olduğu mesajı verilmektedir. Bunun karşısında ise ahlaksız kadın belalardan kurtulamaz. Eserlerin sonunda ideal kadın ödüllendirilirken ahlaksız kadın ise cezalandırılmaktadır. Ahmet Mithat Efendi bu iki zıt kadın tipi üzerinden kadın eğitimi üzerine önemli öğütler vermekte ve toplumu edebiyat üzerinden eğitme amacı gütmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki kadın imajı, görüldüğü gibi Darümuallimat'taki derslerle birebir örtüşmektedir. Bundan daha da önemli olarak Ahmet Mithat Efendi Darümuallimat'ta öğretmenlik yapmıştır. Bu temel ilişki yazarın eserleri ile Darümuallimat'ın derslerinin arasındaki benzerlikleri daha da ilgi çekici hale getirmektedir. Darümuallimat derslerinin, eğitim programının kazanımları, amaçları adeta Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde teoriden pratiğe aktarılmış gibidir. Bir yanda derste anlatılan kadın imajı diğer bir yanda okura metin üzerinden sunulmuştur. Darümuallimat'ın eğitim programı edebiyat üzerinden toplumda, okurda bir karşılık bulmuş ve Ahmet Mithat Efendi'nin hem öğretmenliği hem de yazarlığı yazdığı romanlarda birbiriyle bütünleşmiştir. Bu anlamda yazarın *Diplomalı Kız*, *Peder Olmak Sanatı* ve *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiî* adlı eserleri örnek olarak incelenebilir.

Yukarıda da sıkça vurgulandığı gibi imparatorluğun 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ani değişimler birtakım yeni kurumları ve politikaları bir ihtiyaç haline getirmiştir. Eğitim kurumu Tanzimat ve Islahat Fermanlarından, Meşrutiyet Dönemlerinden son derece etkilenmiştir. Birçok okul kapanmış ve yeni birtakım okullar açılmıştır. Darümuallimat da yeni açılan bu okullardan birisidir ve kadın öğretmen yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Çeşitli ahlak, dil, din bilimleri, coğrafya, hesap tutma, dikiş nakış, el hünerleri, çocuk bakımı, yemek yapma, temizlik yapma gibi pratik dersler vardır (Taşer, 2010). Bu okul akademik bir kaygıdan ziyade aile tabanlı bir toplumsal amaca hizmet etmekte ve ahlaklı, becerikli ev hanımları yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Dönemin önemli aydınlarından ve Darümuallimat öğretmenlerinden olan Ahmet Mithat Efendi ise kadın eğitimi konusuna eserlerinde sıkça yer vermiş ve yazılarında ideal bir kadın imajı yaratmıştır (Nihat, 1993). Bu

kadın tıpkı Darümuallimat derslerinde olduğu gibi ahlaklı, becerikli ve eşine sadık olabilen bir ev hanımıdır; eserin sonunda mutlaka ödüllendirilir. Buna karşın ise ahlaksız ve beceriksiz olan kadın eserlerde mutlaka bir felakete uğrar ve cezalandırılır. Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki ideal kadın imajı ile Darümuallimat eğitim programının beklenen kazanımları oldukça ilişkilidir ve birbirlerini bütünlemektedirler.

Problem durumu

Osmanlı Devleti 1839 yılından itibaren Tanzimat Dönemi ile her alanda batılılaşma politikasını başlatmıştır. Askeri ve siyasi alanda yapılan yenilikleri eğitim alanında yapılan yenilikler takip etmiştir. Bu dönemin etkisiyle açılan yeni okullardan birisi de kadın öğretmen yetiştirme amacıyla kurulan Darümuallimat'tır.

Devletin içinde bulunduğu bu yenilikler devri dönem edebiyatını da önemli ölçüde etkilemiştir. Dönem yazarları batılılaşmanın ne olduğu, nasıl uygulanması ve toplumun nasıl yönlendirilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmışlardır. Ahmet Mithat Efendi de bu dönemde öne çıkan edebiyatçılardandır. Kadın eğitimi üzerine odaklanan yazar metinlerinde ideal kadın imajları çizerek toplumda görmek istediği kadın imajını yansıtmıştır.

Türk eğitim tarihi oldukça geniş ve zengindir. Özellikle de 19. yüzyıl, Osmanlı tarihi açısından son derece hareketli ve yoğun bir dönemdir. Art arda meydana gelen önemli sosyal ve siyasal değişimler dönem edebiyatını ve imparatorluğun eğitim anlayışını derin bir şekilde etkilemiştir. Bu dönemde açılan Darümuallimat alanında bir ilktir ve kadınlara yükseköğrenim hakkı tanımaktadır. Dönemin önemli

aydınlarından ve Darümuallimat öğretmenlerinden olan Ahmet Mithat Efendi de kadın eğitimi üzerinde duran ender şahıslardandır. Her ne kadar hem Darümuallimat tarihi hem de Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri üzerine çeşitli araştırmalar yapıldıysa da Darümuallimat eğitim programının kazanımlarını Ahmet Mithat Efendi'nin eserleriyle ilişkilendiren bir çalışmanın henüz olmaması önemli bir eksikliklerdir çünkü bu iki farklı kaynağın, eğitim tarihi ile edebiyatın kesişim noktasını gösterebileceği düşünülmüştür. Eğitim ve edebiyatın topluma yön verme, toplumu şekillendirme kapasitesi böyle bir çalışmanın varlığıyla gösterilebilmiştir.

Darümuallimat eğitim programı ile Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin ilk defa birlikte analiz edilmiş olması hem eğitim tarihi hem de edebiyat alanında araştırma yapmayı zorunlu kılmaktadır. İçerik Analizinin uygulandığı çalışmada yazarın *Diplomalı Kız, Peder Olmak Sanatı ve Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi* adlı eserleri incelenmiş ve bu eserlerdeki beklenen kadın imajı ile Darümuallimat eğitim programı ilk defa karşılaştırılmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri ile Darümuallimat'ın (Kadın Öğretmen Okulu) derslerinin arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktır. Çalışmada önce Darümuallimat'ta kadın öğretmen adaylarına gösterilen dersler analiz edilmiş daha sonra ise Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki kadın imajına odaklanılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin aynı zamanda bir Darümuallimat öğretmeni olarak incelenmediği bir gerçektir. Bu çalışmada disiplinler arası bir bakış ile yazarın eserleri hem edebi analiz yolu ile hem de eğitim tarihi açısından değerlendirilmiştir. İçerik analizi yapılarak elde edilmiş olan bilgiler birbirleriyle kıyaslanarak

eserlerdeki kadın imajı ile Darülmualimat'ın ders içerikleri karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın hem edebiyat hem de eğitim alanındaki araştırmacılara yeni ve bütünsel bir bakış açısı sunabilmesi planlanmıştır.

Çalışmanın odağı ise Darülmualimat'ın dersleri ve eğitim programında beklenen eğitilmiş kadın imajı ile Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki ideal kadın imajı arasındaki benzerliği göstermektir. Bir eğitim kurumunun amaçları ile o kurumda öğretmenlik yapan bir edebiyatçının metinlerinin arasındaki ilişki gösterilmiştir.

İçerik analizinin kullanıldığı çalışmada birincil kaynaklar olarak Darülmualimat'ın resmi evrakları, ders içerikleri vb. ve Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri kullanılmıştır. Bunların yanında, ikincil kaynaklar olarak hem Darülmualimat hem de Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri üzerine yazılmış çeşitli akademik yazınlar ele alınmıştır.

Araştırma soruları

1. Darülmualimat'ta okutulan derslerin içeriği nasıldır?
2. Okulun vizyonu ve misyonu ile Darülmualimat'ta okutulan dersler arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde (*Diplomalı Kız*, *Peder Olmak Sanatı* ve *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi*) çizdiği kadın imajı nasıldır, yazara göre ideal kadın nasıl olmalıdır?
4. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki kadın imajı ile Darülmualimat'ın ders içerikleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

Araştırmanın önemi

Edebiyat ve eğitim birbirine oldukça yakın alanlardır. Edebiyat yolu ile kimi zaman yazarlar, şairler toplumu eğitme amacı gütmüşlerdir. Yazılarını, kurgularını “eğitim” üzerine inşa etmişlerdir. Ahmet Mithat Efendi de bu anlamda önde gelen edebiyatçılardandır. Ahmet Mithat Efendi’nin eserlerindeki eğitim maksadı ise genellikle kadın imajı üzerinde kendini gösterir. Yazarın eserlerindeki eğitim unsurları çeşitli edebiyat ve eğitim çalışmalarında incelense de Ahmet Mithat Efendi’nin Darülmualimat’ta bir öğretmen olduğu bilgisi üzerine pek gidilmemiştir. Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi’nin eserlerindeki kadın imajı ile Darülmualimat’ın dersleri ve eğitim programı karşılaştırılmıştır. Bu anlamda bu tez edebiyat ve eğitim tarihi alanlarını içeren disiplinler arası bir çalışmadır. Bu tezin “Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi” üzerinden yeteri kadar çalışılmamış olan Darülmualimat’ın eğitim programını da incelemesi açısından alana bir yenilik kattığı düşünülmektedir. Bu çalışmadan hem edebiyat öğrencilerinin, araştırmacılarının hem de Türk Eğitim Tarihi ile ilgilenen araştırmacıların yararlanması öngörülmüştür.

Tanımlar

Darülmualimat: 1870-1924 yılları arasında İstanbul’da hizmet veren ve kadın öğretmen yetiştirmeyi amaçlayan bir eğitim kurumudur. Toplumsal ve dini nedenlerden dolayı kız okulları için kadın öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu eğitim kurumu gerek İstanbul’daki gerekse Anadolu’daki kızların gittiği sıbyan mekteplerine ve rüştiyelere kadın öğretmen göndermeyi amaçlar.

Sosyal Yeniden Kurmacılık Program Tipi: Bu eğitim tipinde eğitim programı genel olarak uzun vadede bireyden ziyade topluma yatırım yapmayı amaçlar. Toplumun tümünün eğitilmesi ve bu yolla refahın sağlanması Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi'nin temel amacıdır. Bu program tipi öğrencileri “yurttaş” olarak kabul eder ve her bir öğrencinin doğrudan topluma faydalı olmasını amaçlar.

Ahmet Mithat Efendi: 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkat çeken önemli bir aydın ve edebiyatçıdır. Eserlerinde kadın eğitimi üzerinde durur ve toplumu geliştirmek ister ayrıca Darülmuallimat'ta da dersler vermiştir.

Diplomalı Kız, Peder Olmak Sanatı ve Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi: Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitimi ve “ideal kadın” teması üzerine yazdığı belli başlı eserleridir.

Sınırlılıklar

Darülmuallimat hakkında yazılan kapsamlı eserlerin olmaması çalışma ve araştırma süresini uzatabilir. Çeşitli kitap ve dergilerde farklı farklı makalelerin taranması gerekmektedir. Ayrıca, Darülmuallimat'ın birincil kaynaklarının, doğrudan kuruma ait kaynakların Osmanlıca olması da ayrı bir sınırlılık olarak görülebilir ve bu kaynakların okunması zaman alabilir.

BÖLÜM 2: İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

Giriş

Edebiyat ve eğitim belirli amaçlar doğrultusunda birlikte kullanılmış olan iki önemli alandır. Toplumun ve devletin geleceğini şekillendirmek açısından bu alanlar çeşitli otoriteler tarafından manipüle edilebilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Osmanlı Devleti kadın eğitime önem verip 1870 yılında Darümuallimat'ı (Kadın Öğretmen Yetiştirme Okulu) kurmuştur (Şanal, 2009).

Osmanlı Devleti'nde kadınların gidebileceği ilk yüksek okul olan Darümuallimat dönem koşullarına göre bir misyon edinmiş ve topluma fayda sağlayabilecek sadık, duyarlı ve ahlaklı kadın yetiştirmeyi amaçlamıştır (Ergin, 1977). Darümuallimat okulunun öğretmenlerinden olan Ahmet Mithat Efendi de okulun yetiştirmek istediği kadın imajını kendi romanlarına aktarmıştır. Yani, Darümuallimat okulunun teorik olarak ortaya koyduğu ve yetiştirmeyi amaçladığı kadın öğrenci profili Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde vücut bulmuş, pratiğe dökülmüştür. Ahmet Mithat Efendi üzerine yapılan her çalışmada bir köşe taşı niteliği taşıyan Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* adlı yapıtı bu çalışmaya da kaynaklık etmiştir. Tanpınar'ın ifadesiyle topluma roman okumayı öğreten Ahmet Mithat Efendi bu popüleritesini öğretmenlik kimliğiyle birleştirmiştir (Tanpınar, 1988).

Çalışmanın eğitim tarihini oluşturan kısımda Ergin'in (1977) ve Akyüz'ün (1999) çalışmaları ön plana çıkmıştır. Türk eğitim tarihi üzerine olan bu çalışmalar yine son dönemde Darümuallimat'ın tarihi üzerine yazılan tezlerle desteklenmiştir. Bu anlamda yazılan tezlerin son dönemde sayısının artması ve tarih öğrencilerinin bu

alana yönelmesi dikkat çekidir. Özellikle Dumanoğlu'nun (2019) tezi bu çalışmanın destekleyicilerinden olmuştur. Yine Darümuallimat mezunlarının profili üzerine eğilen Çakır (1994) da tezin “ideal kadın” bağlamında desteklenmesine hizmet etmiştir.

Kadın öğretmen yetiştirme kurumu olarak çalışmanın önemli bölümünü oluşturan Darümuallimat, Darümuallimin'den (Erkek Öğretmen Yetiştirme Okulu) sonra kurulmuştur. Bu sebeple Darümuallimat'tan önce öğretmenlik eğitimi, toplumsal anlamda öğretmenden beklenenler hakkında bilgi edinmek için Darümuallimin merkezli eserler de incelenmiştir. Bu anlamda Akyüz, Darümuallimin'in açılma sebepleri olarak şunları göstermiştir: “askeri okullara nitelikli öğrenci gönderme”, “memur yetiştirme” ve “aktif olarak toplumun içinde olup cehaletle savaşıma” (2006). Akyüz'ün bu çalışması o dönemde toplumun erkek öğretmene bakışı ile kadın öğretmene bakışı arasındaki farkı göstermesi açısından çok kıymetlidir. Bu toplumsal kodlar açısından bu çalışmanın işaret ettiği Darümuallimat misyonu araştırmacıların gözünde daha da belirginleşmiştir. Şu yorum kolaylıkla yapılabilir ki yetiştirilmeyi istenen erkek öğretmenin toplumun merkezinde ve görünür olması beklenirken kadın öğretmenden ev içinde olması, çocuklarını eğitmesi ve eşine yardım etmesi beklenmektedir.

Tezin ikinci ayağı olan Ahmet Mithat Efendi ve onun eserlerindeki “kadın imajı” üzerine literatür taraması yapıldığında son dönemlerde Gökçek (2017) tarafından yapılan önemli bir çalışma göze çarpmıştır. Gökçek, Ahmet Mithat Efendi'nin yazın anlayışı, yazma motivasyonu ve son dönemlerde Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin hangi yayınevleri tarafından basıldığına dair değerli bilgiler sunmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'yi farklı yönleriyle inceleyen Gökçek, Ahmet Mithat Efendi'nin roman ve hikâye türünün edebi özelliklerine değil de ne anlatacağına, halkı nasıl eğiteceğine odaklandığını düşünür. Ahmet Mithat Efendi'nin eğitimci kişiliğine dair de Gökçek (2017) şunu eklemekten çekinmez:

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat Efendi'nin romantizm ve realizm hakkındaki fikirlerinden onun hem bu meseleyi tam olarak kavrayamadığı ve hem de bu konuda da adlandırma konusunda olduğu gibi tutarlı bir fikri savunmadığı anlaşılmaktadır. Esasında Ahmet Mithat Efendi, roman ve hikâyeyi öncelikle hitap ettiği kitlenin ahlaki ve insani bakımdan olgunlaşmasına hizmet eden bir araç olarak görmektedir. (s. 45)

Günümüzde Ahmet Mithat Efendi'nin basılan eserlerine baktığımızda yazarın belli başlı eserlerini 47 farklı yayınevinin bastığını söylemek mümkündür (Gökçek, 2017). Bu basımların içeriğine odaklanıldığında ise yayınevlerinin genel olarak yalnızca *Felâhî Bey ve Rakım Efendi* adlı eseri bastığı görülmektedir. Bu durumu son senelerde tersine çeviren ise Dergâh Yayınları olmuştur. Dergâh Yayınları hem Ahmet Mithat Efendi'nin kıyıda köşede kalan diğer eserlerini basmakta hem de Ahmet Mithat Efendi üzerine yazılan akademik yayınlara yer vermektedir. Bu anlamda Dergâh Yayınları'nın Ahmet Mithat Efendi üzerine yapılan çalışmaların çapını ve derinliğini arttırdığı söylenebilir.

Bu çalışmada Darülmüallimat'ın misyonu ile Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız*, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâifi* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserlerinin içeriği karşılaştırılmış ve bu iki farklı alanın birbirini ne şekilde bütünlediği araştırılmıştır.

Darülmualimat (Kadın Öğretmen Yetiştirme Okulu)

Darülmualimat (Kadın Öğretmen Yetiştirme Okulu) 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyete geçmiş ve kadınlara özel açılmış olan ilk yüksekokuldur. Dönemin sosyal ve siyasal yapısına yönelik olarak kadın eğitiminin önemsenmeye başladığını gösteren Darülmualimat Türk Eğitim Tarihi açısından da ayrı bir konumdadır.

Dönemin eğitimsel yapısına bakıldığında Darülmualimat'ın bir ihtiyaç olduğu görülmektedir:

Dönemin sosyolojik yapısı, bu okullarda (yüksekokul öncesi kurumlar; rüştiye, sıbyan mektebi) derslere kadın öğretmenlerin girmelerini zorunlu kılmaktaydı. Fakat kız rüştiyelerinde derslere girecek bayan öğretmen bulunmadığı için ahlakına güvenilir yaşlı erkek öğretmenler de bu okullara öğretmen olarak tayin edilmişlerdir. (Şanal, 2009, s. 224-225)

Buna ek olarak Darülmualimat'ın idari yapısı, öğretim kadrosu, öğrencileri, ders programı gibi hususlarda şu düzenleme önemlidir:

Madde-3: Darülmualimat, mekatib-i iptidaiye ve rüştiyeye muallime yetiştirmek üzere üç sene için müesses ise de altı senelik bir ihtiyat kısmı olup bu da esasa tabi ve inas mekatib-i rüştiyesine muadildir. (Şanal, 2009, s, 225)

Madde 3'te görüldüğü gibi Darülmualimat programı üç sene olarak belirlenmiştir.

Okulun öğrenci ihtiyacını karşılamak için açılan ihtiyat kısmı ise rüştiye (lise) seviyesinde olup üç yıllık bir programı uygulamaktadır, dolayısıyla rüştiye ve yüksekokul olarak Darülmualimat'ta altı senelik bir eğitim programı uygulanmaktadır.

Darülmualimat'ın Türk eğitimindeki yerine bakıldığında başarısız gibi görünen “öğretmen yetiştirme” misyonu Kurnaz'ın (1991) ifadelerinde de yer almaktadır:

(...) Belki de bu yüzden Türk kadınının resmi olarak çalışma hayatına ilk girişi eğitim alanında olmuştur denilebilir. (...) Tanzimat Dönemi'nde kadının eğitimi konusunda başlatılan olumlu faaliyetlerin meyveleri daha çok Meşrutiyet Dönemi'nde alınacaktır. Mesleki ve

kültürel alanda yoğunlaşan eğitim neticesinde belli bir kültür seviyesine ulaşan kadınlar, milli meselelerde aktif rol aldıkları gibi gazete ve dergiler vasıtasıyla basın hayatında; birtakım dernekler vasıtasıyla da sosyal hayatta söz sahibi olmaya çalışacaklardır. (s. 23-24)

Kurnaz'ın ifadeleri dikkate alındığında bir eğitim kurumunun planlı ve profesyonel bir şekilde işleyebilmesi için uzun bir sürenin şart olduğu söylenebilir. Okulun, misyon bağlamında teoride ve pratikte yaşadığı kafa karışıklığı aslında okulun kendi alanında ilk olması sebebiyle eğitimcilerin ve idarecilerin tecrübesizliği ile doğal karşılanabilir.

Darülmualimat'ın temel kuruluş motivasyonu her ne kadar “kadın öğretmen” yetiştirmek olsa da okulun sunduğu ders programları ve mezun profili dikkate alındığında bu okulun aslında kadınları öğretmenlikten ziyade “sosyal fayda” noktasında eğittiği söylenebilir. Bu durumu hem Çakır (1994) hem de Kurnaz (1991) ele almıştır. Kurnaz'a (1991) göre Darülmualimat kadına yükseköğretim eğitimi alma ve devlette çalışma fırsatı sağlamış olsa da istenen seviyede mezun verememiş ve ayrıca mezunlarının bir kısmı da öğretmenlik yapmamıştır. Bu çıkarım dikkate alındığında Darülmualimat'ın kurulmasındaki temel misyonlarından birinde başarısız olduğu söylenebilir fakat 1924 yılında kapandıktan sonra Cumhuriyet Devri'ndeki kadın öğretmen yetiştirme okullarına (İstanbul Kız Muallim Mektebi) bir rehber olduğu da unutulmamalıdır. Ayrıca dönem kadınlarının devlet dairelerinde çalışabilir olmasının, idarecilik ve öğretmenlik yapmasının önünün açılmasının kadınlar için Darülmualimat'ın en büyük kazanımlarından biri olduğu söylenebilir. (Şanal, 2004).

Sosyal yeniden kurmacılık tipi

Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi John Dewey ve Jane Adams'ın fikirleriyle vücut bulmuş bir eğitim programıdır. Bu eğitim programı 20. yüzyıldan itibaren eğitimcileri “sosyal fayda” noktasında yönlendirmiştir. Sosyal reformlar yapmak, pragmatik anlamda toplumun ihtiyaçlarına doğrudan katkı sağlamak ve öğrencileri topluma olumlu değerler katan bireyler, vatandaşlar haline getirmek Sosyal Yeniden Kurmacılık Programı'nın temel amacıdır (Hill, 2006).

Sosyal Yeniden Kurmacılık Program Tipi'nde toplumun bugün karşılaştığı problemlerin sebebi olarak geçmişteki yanlış eğitim uygulamaları gösterilir. Bu sebeple toplumun geçmişinin iyi analiz edilmesi gereklidir. Toplumsal anlamda yenilenme ve toplumsal sorunların giderilmesi için Sosyal Yeniden Kurmacılık Program Tipi'ni savunan eğitimciler değişen toplum ihtiyaçlarını ve güncel toplumsal sorunları göz önüne alırlar. Bunlara dayanarak da sürekli olarak toplumsal tabanda yeni bir eğitimsel ve kültürel reforma ihtiyaç duyulduğunu ifade ederler (Gutek, 1997).

Sosyal Yeniden Kurmacılık Program Tipi'nde öğrenci doğrudan “yurttaş” olarak kabul edilir. Dolayısıyla eğer öğrenci toplumun istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak yetiştirilebilirse toplumun hem eğitim seviyesi artmış olur hem de öğrenci kendisini toplumun doğal bir bireyi olarak kabul eder (Boyd, 2011). Bu değerlendirmeye bakıldığında Sosyal Yeniden Kurmacılık Program Tipi'nin öğrencilere toplumun diğer bireylerinden farklı bakmadığı anlaşılmaktadır. Bu eğitim anlayışına göre “yurttaş” kimliği zaten “öğrenci” kimliğini kapsamaktadır dolayısıyla eğitim ve toplum birbirini bütünlemektedir.

Bu çalışmada ise Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi adlı eğitim programı türünün Darülmualimat'ın programında ve elbette Ahmet Mithat Efendi'nin seçilen eserlerindeki ideal kadında nasıl yer ettiği ileriki bölümlerde gösterilmiştir. Sosyal fayda ve vatandaşların ihtiyacını önemseyen bu eğitim programı türü Darülmualimat'ın temel kuruluş nedenlerindedir.

Kadın eğitimi

Osmanlı Devleti'nde kadın eğitimi üzerine olan yenilikler Tanzimat (1839) devri sonrasında görülmektedir. Arzulanan sosyal değişim eğitimli kadın yetiştirme ile ilişkilendirilmiş ve bu anlamda birtakım yenilikler yapılmıştır. Dulum (2006) kadın eğitimine yönelik yeni gelişmeleri şu şekilde özetler:

Tanzimat Dönemi, kadının ilköğretim dışında eğitim hakkına ulaştığı bir dönemdir. Kadınlara da erkekler gibi öğretim hakkı veren eğitim kurumları bu dönemde açılır. Eğitim, devleti felakete gidişten kurtaracak yol olarak görülür. Sadece erkeklere yönelik değil kızlar için de çeşitli okullar açılır ve yaygınlaştırılır. (s. 30)

Tanzimat'tan itibaren eğitim kız çocukları için de zorunlu hale gelmiştir. Sırasıyla şu okullar açılmıştır: Sıbyan Mektepleri/İptidai Mektepler, Kız Rüşdiyeleri, Kız İdadileri, Ebe Mektebi, Kız Sanayi Mektepleri/İslahhaneler ve Darülmualimat (Akyüz, 1999). Bunların yanında kızların gidebileceği çeşitli hemşirelik okulları da yine bu dönemde faaliyetlerine başlamıştır.

Kadınlar için sırasıyla açılan okulların temel prensibini “dini zorunluluklar” oluşturmaktadır. Şeriat kanunlarına göre idare edilen devlette kadınların, kız çocuklarının erkeklerle aynı yerde ve aynı eğitimi almaması temel alınarak bu okullar dizayn edilmiştir (Koçer, 1972).

Osmanlı Devleti'nde dini zorunluluklar temel alınarak ilköğretimden itibaren kadın eğitimi sistemli bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Oluşturulan bu sıralamada da Darülmualimat son noktada yer almakta ve Darülmualimat'tan kendisinden önceki eğitim kurumları için kadın öğretmen yetiştirilmesi beklenmektedir. Bu çalışmanın temelini de kız okulları için öğretmen yetiştirme görevini üstlenen Darülmualimat almıştır.

Ahmet Mithat Efendi'de kadın portresi

Ahmet Mithat Efendi Tanzimat Dönemi ve sonrasında en önemli aydınlarından ve edebiyatçılarından. Kendi kurduğu matbaasında birçok eser veren yazar aynı zamanda Darülmualimat'ta öğretmenlik yapmış, çeşitli dersler vermiştir. Ahmet Mithat Efendi eserlerinde “kadın” üzerinde çokça durmuş ve kendince ideal, çalışkan, sadık ve ahlaklı bir kadın portresi oluşturmuştur. Tıpkı Darülmualimat'ın eğitim alanında yapmaya çalıştığını kendi eserlerinde oluşturmaya çalışmakta ve edebiyatı eğitim amaçlı kullanmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi sadece eserlerinde değil yaşantısında da kadın eğitimine önem vermiş, kadınları eğitmeye özen göstermiştir. Bu anlamda onun “manevi kızım” diye hitap ettiği Fatma Aliye Hanım ile ilişkisinden bahsetmek gerekmektedir. Fatma Aliye Hanım'a edebi anlamda yol gösteren Ahmet Mithat Efendi onun eğitimiyle de bire bir ilgilenmiştir. Hatta Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye'ye yazdığı eserinde manevi kızının Darülmualimat mezunundan Arapça ve Farsça temelli özel ders aldığını da söylemiştir (Ahmet Mithat, 1998). Bu durum Ahmet Mithat Efendi'nin hem Darülmualimat mezunları hem de Fatma Aliye Hanım'ın eğitimi hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir.

Ahmet Mithat Efendi eserlerinde özellikle kadının iffeti, ahlakı üzerinde durmaktadır, bu durum bu çalışmada incelenmiş olan *Diplomalı Kız, Peder Olmak Sanatı* ve *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eserleri için de geçerlidir. Okay (1989) şunları diyerek Ahmet Mithat Efendi'nin kadının iffeti konusundaki tutumunu özetler:

Yalnız Osmanlı ve İslam toplumlarında değil de umumiyetle doğu milletlerinde kadın hakkında kıymet hükmü iffet ölçüsüyle başlar. Ahmet Mithat'a göre onu batılı kadından ayıran en mühim vasıf da budur. İslam kadınları için kullanılan muhaddere tabirinde iffetli kadın manasının bulunması da bu ölçüyü gösterir. (s.166)

Bunun yanında Ahmet Mithat Efendi'nin öne çıkarmaya çalıştığı kadın portresi her zaman öğrenmeye ve kendisini geliştirmeye açık bir niteliktedir. Buna ek olarak Ahmet Mithat Efendi'nin çizdiği kadınlar kendilerine eğitim veren öğretmenlerine, eşlerine saygı duymakta ve onlara sadık olmaktadır. Ayrıca, Ahmet Mithat Efendi kadının toplumdaki konumuna yüzeysel yaklaşmamış ve kadının gerek aile içindeki anne ve eş niteliğini gerekse aile dışındaki işçi/çalışan kimliğini eserlerine taşımıştır (Çolak, 2002).

Sonuç

Yukarıda verilen çeşitli akademik çalışmalar hem Darülmuallimat'ın tarihsel ve eğitimsel yönünü detaylı bir şekilde vermekte hem de Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki kadın sorunsalı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu anlamda bu akademik çalışmaların Darülmuallimat'ın misyonunun, dönemsel koşulların ve Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin karşılaştırıldığı bir çalışmaya ışık tutacağı düşünülmüştür.

BÖLÜM 3: YÖNTEM

Giriş

Bu çalışmada Darümuallimat'ta verilen dersler ve Darümuallimat'ın vizyonu dönemin önemli aydınlarından olan Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi ve Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri ile karşılaştırılmıştır. Darümuallimat'ın yetiştirmeye çalıştığı “ideal kadın” ile bir Darümuallimat öğretmeni olan Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerindeki “ideal kadın” imajı birlikte ele alınmıştır. Bu karşılaştırma ile Darümuallimat'ın teoride ortaya koyduğu, yetiştirmeyi amaçladığı ideal ve ahlaklı kadın figürünün Ahmet Mithat Efendi'nin belirtilen eserlerinde nasıl pratiğe döküldüğü amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşmak maksadıyla bu bölümde sırasıyla çalışmanın; araştırma yöntemi, veri toplama araçları, veri toplama yöntemi ve veri analiz yöntemi verilmiştir.

Araştırma yöntemi

Bu çalışmada araştırmanın konusu açısından nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Nitel araştırmayı Yıldırım ve Şimşek (2018) şu şekilde tanımlamaktadır: Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (s. 41). Yıldırım ve Şimşek'in bu tanımlamasına bakıldığında veri analizi adına hem gözlem hem görüşme hem de dokümanların, yazılı belgelerinin kullanılabileceği görülmektedir. Bu çalışmanın içeriğine bakıldığında ise hem Darümuallimat merkezli kaynaklar hem de Ahmet Mithat Efendi'nin seçili eserleri

yazılı materyal olduğu için bu kaynakları inceleyebilmek adına içerik analizi seçilmiştir.

Doküman analizi doğrudan gözlem ve görüşme imkanının olmadığı durumlar için ideal bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmanın temel veri toplama araçları da yazılı materyaller olduğu için doküman analizi kullanılmıştır. Bu araştırma yöntemi aynı zamanda “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsadığı için” (s. 189) bu araştırma adına en uygun araştırma yöntemidir.

Bu çalışma hem Darülmualimat’ın misyonunda yetiştirilmeye çalışılan hem de Ahmet Mithat Efendi’nin eserlerinde oluşturduğu “ideal kadın” imajının ortaklığını göstermek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda bu iki farklı alandaki benzerlikleri belirli kavramlar ve temalar dahilinde bir araya getirmek gerekmektedir. Bu şekilde de bu “benzerlikleri tutarlı bir şekilde yorumlamak” mümkün olabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, s. 242).

Doküman incelemesi yoluyla erişilen verilerin içerik analizi ile incelenebilmesi için dört aşamaya ihtiyaç duyulur. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: “(1) verilerin kodlanması, (2), temaların bulunması, (3) kodların ve temaların düzenlenmesi, (4) bulguların tanımlanması ve yorumlanması” (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 243-252). Bu çalışmada “ideal kadın” imajı Darülmualimat ve Ahmet Mithat Efendi bağlamında yazılı materyaller üzerinden incelenmiş ve benzer yönler ortaya konmuştur. Bu anlamda ise içerik analizinin bölümlerinden olan “verilerin kodlanması” bölümü yerine “temaların bulunması” kısmı daha da önem

kazanmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'in (2018) ifadesiyle "birinci aşamada yapılan kavramsal kodlama ile ikinci aşamadaki tematik kodlama birleştirilebilir (s. 252). Bu çalışmada da tematik kodlama ön plana çıkarılmıştır.

Tematik kodlama yapılırken temaların ortak ilişkilerinden yola çıkarak temaların sınıflandırılabilceği bir üst düzey kodlama daha yapmak gerekli olabilir (Yıldırım & Şimşek,). Bu anlamda üst düzey kod olarak bu çalışma adına "ideal kadın seçilmiştir. Darülmualimat'ın ders içeriklerinin, eğitim programının ve vizyonunun Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezâif* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserleriyle karşılaştırıldığı bu çalışmada yardımcı kodlar olarak ise "çocuk bakabilen kadın", "hesap bilen/defter tutan kadın", "kocasını eğlendirebilen kadın", "biçki/dikiş bilen kadın", "yemek yapabilen kadın" ve "eğitilmiş kadın/anne" seçilmiştir. Çalışmanın iç tutarlılığını kaybetmemesi adına elde edilen verilerin tek bir tematik kodlamaya girebilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulguların hangi tematik koda yerleşmesi gerektiği "Veri Toplama Yöntemi" bölümünde verilmiştir. Aynı verinin birden fazla koda girmemesine dikkat edilmiştir. Çalışmanın dış tutarlılığını kaybetmemesi adına ise yardımcı tematik kodların birbirinden farklı olmasına ve aynı zamanda bir araya geldiklerinde tutarlı bir üst düzey, ana tematik kod oluşturabilmelerine önem verilmiştir.

Veri toplama araçları

Bu çalışmanın içeriğini; kadın öğretmen yetiştirme amacıyla kurulan Darülmualimat'ta verilen dersler, okulun tarihi, misyonu ve Ahmet Mithat Efendinin seçilen üç eseri oluşturmuştur. Darülmualimat'ın ders içerikleri ve misyonunu inceleyebilmek adına arşiv kayıtları ve bu okul üzerine yazılan akademik

yayınlar da veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin yaklaşık 200 eserinin içerisinde bu eserlerin seçilme sebebi ise bu üç eserin yazarın "ideal kadın" bağlamındaki görüşlerini çokça barındırmasıdır. Seçilen eserlerden tema bağlamında çok fikir barındırması amaca yönelik bir seçimi mümkün kılmıştır. Bu anlamda Polkinghorne'nin (2005) önerdiği gibi tematik anlamda en çok datayı veren eserler çalışmanın temelini oluşturmuştur.

Bu bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin seçilen eserleri hakkında genel yayın bilgileri de vermek gerekmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin seçilen eserleri hakkında yayın bilgileri şu şekildedir: *Diplomalı Kız* için Türk Dil Kurumu Yayınlarının (Ankara) 2003 basımı kullanılmıştır. Eser, *Ahmet Midhat Efendi Bütün Eserleri XII* adlı kitabın içinden alınmıştır. Bu büyük eserin 300 ile 402 sayfaları arasında *Diplomalı Kız* bulunmaktadır. *Diplomalı Kız* toplam 102 sayfadır. *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eser için ise Dergâh Yayınlarının (İstanbul) 2013'te yaptığı ilk baskı kullanılmıştır. Eser toplam 77 sayfadır. Ahmet Mithat Efendi'nin bir diğer eseri *Peder Olmak Sanatı* için de yine Dergâh Yayınları'nın (İstanbul) 2017 yılında yaptığı ikinci baskı kullanılmıştır. Eser toplam 94 sayfadır.

Veri toplama yöntemi

Bu çalışmada temel veri kaynakları yazılı materyaller olduğu için veri toplama yöntemi olarak içerik analizi yöntemi seçilmiştir. Yazılı dokümanlardan veri elde edebilmek için ise tarama yöntemi tercih edilmiştir. Belirlenen ana ve yardımcı tematik kodlara göre hem Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız*, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri hem de Darülmüallimat derslerinin içeriği ve okulun misyonu karşılaştırmalı bir biçimde

taranmıştır. Bu tarama esnasında veriler tematik kodlara göre toplanmıştır.

Eserlerden saptanan her bir tematik kodun Darümuallimat'ın programıyla ilişkisi gösterilmiştir. Bu ilişkiden kasıt olarak seçilen tematik kodların hem Darümuallimat hem de Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde nasıl bütünleştiği ifade edilmektedir. Bu bütünleşmede, benzerlikler de her bir tematik kod için nasıl veri toplandığı detaylıca açıklanmalıdır. Bu anlamda alt tematik kodlar için veriler şu bağlamlar etrafında toplanmıştır:

Çocuk bakabilen kadın

Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde idealleştirilen kadının pedagoji bilgisi incelenmiştir. Çocuğu sadece sevgi ile değil bilgi ile büyüten kadın modeli incelenmiştir. Çocuğun hem maddi hem manevi ihtiyaçlarını bilen kadın modeli bu tematik kod altına alınmıştır. Bu ihtiyaçlar genel olarak çocuğun sağlığı ile ilgilidir. Annenin çocuk hastalıklarına dair bilgi sahibi olması ve çocuğunu evde tedavi edebilmesi bu tematik kodun içeriğini oluşturur. Darümuallimat'taki "Çocuk Bakımı" ve "Hıfzısihha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye" dersleri de bu tematik koda dahil edilmiştir.

Hesap bilen/defter tutan kadın

Bu tematik koda genel olarak idealleştirilen kadının akademik kaygılarla değil de ev idaresi için hesap bilmesi/defter tutması temel alınmıştır. Evin gelir gider dengesini kontrol eden bu anlamda eşine yardımcı olan kadın tipi bu tematik kod altında incelenmiştir. Darümuallimat'taki "İktisad ve İdare-i Beytiye" dersi bu tematik koda dahil edilmiştir.

Kocasını eğlendirebilen kadın

Bu tematik kodda kadının, eşinin ev içerisindeki eğlencelerine eşlik edebilmesi incelenmiştir. Kadının kocasına yaklaşımı ele alınmıştır. İdeal kadının kocasını nasıl eğlendirebileceği ve kocasının gayrimüslim kadınlardan nasıl uzak duracağı bu tematik koda dahil edilmiştir.

Biçki/dikiş bilen kadın

Bu tematik kodda ideal kadının terzilikle ilgili hünnerleri temel alınmıştır. Kadının kendisi ve ailesi için elbise dikişebilmesi, sökülen elbiseleri tamir edebilmesi, ailesini terzilere muhtaç etmeyerek bu ihtiyacı kendisinin karşılayabilmesi bu tematik koda dahil edilmiştir. Darülmuallimat'taki "Dikiş ve Tamir" ve "Çamaşır Yıkama, Ütü ve Tathir" dersleri de bu tematik koda dahil edilmiştir.

Yemek yapabilen kadın

Bu tematik kodda ideal kadının mutfak bilgisi temel alınmıştır. Kadının yemek yapabilmesi, bulaşık yıkayabilmesi, kiler bilgisine sahip olması, yiyecekleri nasıl saklayacağını bilmesi bu tematik kodun içindedir. Darülmuallimat'taki "Tabahat" ve "Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık" dersleri de bu tematik kodun içerisine dahil edilmiştir.

Eğitilmiş kadın/anne

Bu tematik kodda kadının, annenin genel olarak entelektüel kimliği ele alınmıştır. "Çocuk Bakımı" kodundan farklı olarak annenin okur yazar olması, çocuğu ile birlikte kitap okuyabilmesi, kitaplık oluşturması, yabancı dil/ler bilmesi, diploma sahibi olması temel alınmıştır.

Ana ve yardımcı tematik kodlar bağlamında yapılan tarama yönteminde Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde saptanan temalar eserin kronolojisine; giriş, serim, çözüm bölümlerine göre alıntılanmış ve Darümuallimat'ın eğitim programıyla ilişkilendirilmiştir. Her bir eser baştan sonra dikkatli ve yansız bir biçimde defalarca okunmuştur. Bu şekilde veri toplama sürecinde “toplanan veriye yakın olmak” gerekliliği yerine getirilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 356).

Veri analiz yöntemi

Darümuallimat'ın misyonu ve derslerinin içeriğiyle Ahmet Mithat Efendi'nin belirtilen eserlerinin incelendiği bu çalışmada içerik analizi yapılmıştır. Türk Eğitim Tarihi ve Türk Edebiyatı çalışmalarının da kapsanmış olması veri analizinde kodlamayı ve sınıflandırmayı zorunlu hale getirmiştir.

Bu çalışmada Darümuallimat'ın yetiştirmeye çalıştığı “ideal kadın” imajı ve Ahmet Mithat Efendi'nin seçili eserlerinde öne çıkan “ideal kadın” imajı karşılaştırılmıştır. İçerik analizine ihtiyaç duyan bu çalışmada veriler doküman analizi ile elde edilmiştir.

Veri analizinde dikkat edilmesi gereken temel husus araştırmada kullanılan verilerin tek bir veri setinden mi yoksa birden fazla veri setinden mi geldiğidir. Araştırmadaki veriler eğer tek bir veri setinden geliyorsa yani çalışmanın temeli tek bir veri setine dayanıyorsa karmaşık bir veri analizine ihtiyaç vardır fakat araştırmanın temeli birden fazla veri setine ve bu veri setlerindeki verilerin karşılaştırılmasına dayanıyorsa bu durumda karmaşık bir veri analizine ihtiyaç yoktur (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu çalışmada ise veriler birden fazla veri setinden gelmektedir,

dolayısıyla karmaşık bir veri analizine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu çalışmanın veri setleri ise hem Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi ve Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri hem de Darülmualimat'ın dersleri ve misyonunu içeren arşiv kayıtları ve akademik yayınlardır.

Veri analizinde temel olarak dört aşama önerilir. Bu aşamalar şöyledir: “(1) Analize konu olan veriden örneklem seçme, (2) Kategorilerin geliştirilmesi, (3) Analiz biriminin saptanması, (4) Sayısallaştırma” (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 197).

İlk olarak veri analizinin temelini oluşturan “analize konu olan veriden örneklem seçme” bölümü için temel örneklem “ideal kadın” merkezlidir. Örneğin, Darülmualimat'ın derslerine odaklanıldığında dil, tarih ve coğrafya derslerinden ziyade daha çok “ev hanımı” yetiştirme temelli dersler örneklem olarak tercih edilmiştir. Bu anlamda şu dersler örnek olarak verilebilir: “Dikiş ve Tamir”, “Hıfzısıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye”, “Tabahat”, “İktisad ve İdare-i Beytiye”, “Çamaşır Yıkama, Ütü ve Tathir”, “Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık” ve “Çocuk Bakımı”. Bu eserlerin yanında diğer bir veri seti olan Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde de yine temel örneklem olarak eserlerin temelinde yer alan “ideal kadın” tercih edilmiştir.

Veri analizinin ikinci bölümü “kategorilerin geliştirilmesini” öngörür. Verilerin düzenli bir şekilde analiz edilebilmesi için Yıldırım ve Şimşek (2018) dokümanlardan elde edilen verilerin kodlanmasını önerir. Kategorileri oluşturan bu kodlar ise genellikle araştırma sorularından, hipotezlerden, anahtar kavramlardan ya da önemli temalardan çıkarılır. Bu anlamda örneklemeler incelenmiş ve kategoriler

oluşturulmuştur. Farklı veri setlerinden edinilen veriler üst tematik kategori ve alt yardımcı kategorilerde analiz edilmiştir. Üst tematik kategori olarak “ideal kadın” belirlenmiştir. “İdeal kadını” oluşturan alt tematik kategoriler ise şu şekilde tanımlanmıştır: “çocuk bakabilen kadın”, “biçki/dikiş bilen kadın”, “kocasını eğlendirebilen kadın”, “yemek yapabilen kadın”, “hesap bilen/defter tutan kadın” ve “eğitimli kadın/anne”. Bu alt tematik kodların birbirleriyle çakışmaması ve üst tematik kodu desteklemesine özen gösterilmiştir.

Üst tematik kod genel olarak Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde öne çıkarılan ve örnek gösterilen “ideal kadını” işaret etmektedir. Alt tematik kodlar ise “ideal kadını” öne çıkaran özelliklerin ayrı ayrı incelenmesiyle oluşturulmuştur. Hem Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinde hem de Darülmuallimat'ın dersleri ve misyonunda örnek olarak gösterilen kadının ön plana çıkan özellikleri incelenmiş ve alt tematik kodlar ortaya çıkarılmıştır. Kodların birbiriyle çakışmaması için de eserler dikkatlice incelenmiş ve eserlerde vurguyla öne çıkarılan özellikler alıntılanarak tematik kodlara dahil edilmiştir. Tematik kodların çakışmaması için elde edilen veriler tematik kodlara gelişigüzel yerleştirilmemiş “Veri Toplama Yöntemi” bölümünde detaylandırılan tarama tekniğine göre veriler alt tematik kodlara bölünmüştür. Bu şekilde bir veri yalnızca bir tematik koda girmiştir. Veri analizinin üçüncü bölümü “analiz biriminin saptanmasına” yöneliktir. Analiz birimi araştırmanın amacına göre farklılık gösterebilir. Çalışmaların içeriğine göre analiz birimi “sözcük”, “tema”, “karakter veya kişi”, “cümle veya paragraf” ve “içerik” olabilir (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 198-199). Bu çalışmanın temel verileri tematik kodlar üzerinden analiz edildiği için analiz birimi olarak da “tema” seçilmiştir.

Veri analizinin son ve dördüncü bölümü ise “sayısallaştırma” üzerinedir. Her çalışma için sayısallaştırma gerekmebilir fakat araştırmacı bulgularını somutlaştırmak adına nitel veriyi nicel veriye dönüştürmek isterse sayısallaştırmaya başvurabilir.

Yıldırım ve Şimşek (2018) sayısallaştırma adına üç yol sunar. Bu yollar şöyledir:

“(1) Var veya yok, (2) Yüzde dağılımı ve (3) Kapsanan alan” (s. 199-200). Sunulan

ikinci ve üçüncü sayısallaştırma teknikleri karşılaştırılan veri setleri arasındaki

benzerlik oranını bir yüzde olarak araştırmacıya sunar. Bu çalışmada ise tematik

kodlama yapıldığından sayısallaştırma tekniği olarak “var veya yok” kullanılmıştır.

“Var veya yok” sayısallaştırma tekniğinde eğer ilgili tematik kod dokümanda varsa

“1” değeri yoksa “0” değeri kullanılır (Yıldırım & Şimşek, 2018, s. 200). Bu tez

çalışması tematik kodlarla ilerlediği için de sayısallaştırma tekniklerinden “var veya

yok” tercih edilmiştir.

“Var veya yok” tekniği kullanıldığında bulguların belirtilen eserde var olup

olmadığını analiz etmek için “Veri Toplama Yöntemi” bölümündeki tematik

kodların içeriği dikkate alınmıştır. Örneğin bir eserde ideal kadının terziliğiyle ilgili

bulgu varsa bu durum Bıçkı/Dikiş Bilen Kadın tematik kodunun içeriğine alınmış ve

“1” sayısıyla belirtilmiştir. Eğer incelenen eserde ideal kadının terziliğiyle alakalı bir

bulgu yoksa yine aynı eserde bu durum “0” sayısıyla gösterilmiştir. Bu noktada

örnek bir “var veya yok” analizi vermek gerekmektedir. Örneğin aşağıda gösterilen

grafikte hangi eserde hangi tematik kodun bulunduğu belirtilmektedir. Görüldüğü

gibi 1. eserde 4 tematik koda dair bulgu elde edilmiştir. Bunlar 1., 2., 3., ve 5.

tematik kodlardır. Bu kodlar “1” sayısıyla belirtilmiştir. 4. ve 6. tematik kodlara dair

ise 1. eserde bulguya rastlanmamıştır. Bu kodlar da “0” sayısıyla belirtilmiştir.

Dolayısıyla 4. ve 6. tematik kodun 1. eserde bulunmadığı çıkarımı yapılabilir. Diğer

eserler için de benzer inceleme yapılabilir. Ahmet Mithat Efendi'nin eserlerinin tekil olarak incelendiği her bölümden sonra bu “var veya yok” analizi verilmiştir. Yine tüm eserler incelendikten sonra da “Tüm eserlerin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi” bölümünde genel bir “var veya yok” analizi verilmiştir. Bu analize dayanarak elde edilen nitel verilerin nicelleştirilmesi, sayısallaştırılması, somutlaştırılması amaçlanmıştır. Bu kısımda “var veya yok” analizi için elde edilen bulgulara nasıl ulaşıldığına dair de bir örnek verilmelidir. Örneğin “biçki/dikiş bilen kadın” teması için “Veri Toplama Yöntemi” bölümün belirtilen yolla *Peder Olmak Sanatı Adlı* (Ahmet Mithat, 2017) eserden şu kısım alıntılanmıştır: “Ya el hünerleri asla ihmal edilebilir mi? Biçki, dikiş, nakış falan da lazım. Giyeceği bir gömlek hususunda dikişçilerin esiri olup kalmak bir kadın için hiç de şan sayılmaz.” (s. 30). Bulgular bölümündeki tüm veriler de bu şekilde saptanarak “var veya yok” analizinde kendi kategorisinde analiz edilmiştir. Verinin elde edildiği kaynak, sayfa sayısı, alıntılanan bölüm ve tematik kod her bir eser için detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Bu anlamda kullanılan örnek bir “var veya yok” analizi Tablo 1’deki gibidir:

Tablo 1
Var veya yok analizi (Örnek)

	1. Tematik Kod	2. Tematik Kod	3. Tematik Kod	4. Tematik Kod	5. Tematik Kod	6. Tematik Kod
1. <i>Eser</i>	1	1	1	0	1	0
2. <i>Eser</i>	0	1	1	1	0	1
3. <i>Eser</i>	1	1	1	1	1	1

Tablo 1’e bakıldığında hangi tematik kodun hangi eserde bulunduğu/bulunmadığı görülmektedir. Benzer tablolar her eserin sonunda verilmiştir ayrıca seçilen üç eseri de analiz eden ek bir tablo “Tüm eserlerin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi” bölümünde verilmiştir.

BÖLÜM 4: BULGULAR

Giriş

Çalışmanın bu kısmında öncelikle Darümuallimat üzerinde durulmuştur. Tarihsel ve eğitsel anlamda Darümuallimat analiz edilmiştir. Okulun önce tarihçesi daha sonra da dersleri, kazanımları ve misyonu sırasıyla verilmiştir. Daha sonraki kısımda ise tezin ikinci ayağı olan Ahmet Mithat Efendi ve eserleri üzerinde durulmuştur.

Yazarın hayatı ile giriş yapılmış ardından tezin temel çıkış noktası olan *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi ve Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri sırayla incelenmiştir. Bu incelemede eserlerdeki “ideal kadın”ın nasıl işlendiği ve bu “ideal kadın” imajının Darümuallimat’ın dersleri ve misyonu ile ne şekilde benzeştiği karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Bölümün sonunda ise eserlerin tümü Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu şekliyle tez hem eğitim tarihi hem edebiyat hem de eğitim programı çalışmalarından faydalanarak disiplinler arası olma özelliğini edinmiştir.

Bulgular bölümünün ilerleyişi hakkında bilgi vermek için çalışma sorularına tekrar göz atmak gerekmektedir. Bulgular çalışma sorularının sırasıyla yanıtlanması ve yorumlanmasıyla elde edilmiştir çünkü çalışmanın araştırma soruları hazırlanırken soruların birbiriyle tutarlı ve bütünlüklü olması amaçlanmıştır. Sorular birbirini destekler nitelikte oluşturulmuştur. Öyle ki ikinci araştırma sorusunun yanıtını bulmak için birinci araştırma sorusunu yanıtlamak gerekmektedir. Yine dördüncü araştırma sorusunun yanıtı da ancak üçüncü araştırma sorusunun yanıtlanmasıyla mümkün kılınabilmektedir. Bu bölümde bulgular araştırma sorularındaki sıraya uygun olarak paylaşılmıştır.

Darümuallimat'ın tarihçesi

Çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi değişen siyasal ve toplumsal koşullar bir noktadan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu farklı eğitim anlayışına yönlendirmiştir. Bu anlamda “erkek” ve “askeriye” odaklı eğitim ve yenileşme çalışmalarının yanında “kadın eğitimi” de bir zorunluluk olarak görülmüş ve çalışmalara başlanmıştır.

Darümuallimat'ın temel hedeflerinden birisi ev ve cami dışında eğitim göremeyen kız çocuklarının kurumsal bir yapı altında eğitim hizmeti alabilmeleriydi.

Darümuallimat'tan önce Osmanlı'da kızların eğitimi oldukça yerel ve sınırlı anlamda yapılıyordu. Akyüz (2004) şunları ekleyerek kadın eğitiminin ne kadar yerel ve kurumsallıktan uzak olduğunu göstermektedir.:

Osmanlı'da öğretmenlik, bazı araştırmacıların yazdığına aksine, kadınlar için “ilk kez” 1870'te Darümuallimat'ın (Kız Öğretmen Okulu) açılmasıyla ortaya çıkmış bir meslek değildir. Türk eğitim tarihinde çok eskiden beri bazı hafız, bilgili kadınlar mahallelerde erkek-kız karışık olarak, çocuklara ve kadınlara, bazan sadece kız çocuklarına ve kadınlara Kur'an okumayı ve bazı dini bilgileri öğretirlerdi. “Hoca”, “Hoca Hanım”, “Molla”, “Muallime” denen bu kadınlar esas olarak evlerinde, bazan cami köşelerinde öğretim yaparlar ve karşılığında derslerine gelenlerden ücret alırlardı. Onların bu öğretim faaliyeti sıbyan mekteplerindeki erkek hocaların öğretiminden hiç farklı değildi. Tek farkı, erkek hocanın aynı zamanda genellikle cami imamı veya müezzini olması idi. (s.3-4)

Üstteki alıntıdan yola çıkılarak kız çocuklarının eğitimsel alanda ne kadar şanssız oldukları yorumu yapılabilir çünkü kendi evinde ya da camide eğitim veren muallimelerin pedagojik anlamda bir yeterliliği olmayabilir ayrıca her mahallede kız çocuklarına ders verebilecek yeterlilikte bir muallime de bulunmayabilir. İşte tam bu sorunu çözmek amacıyla kızların gittikleri ilkokullar (sıbyan mektebi) için kadın öğretmene ihtiyaç duyulmuştur.

Şeriatla yönetilen Osmanlı’da kadın öğretmen ihtiyacı dini anlamda da çok temel ihtiyaçlardan biri olarak görülmüştür çünkü sıbyan mektebini bitirerek eğitime devam etmek isteyen kız çocuğu ergenlik çağına gireceği için erkek öğretmeni ile aynı mekânda bulunması hoş karşılanmayacaktır. İslam’daki “mahrem” algısı eğitimsel anlamda Darülmuallimat’ı zorunlu kılmıştır çünkü İslam dinine göre erkek ve kadının başkalarının girişine ve görüşüne kapalı bir yerde baş başa kalmaları uygun değildir (TDV İslam Ansiklopedisi, Mahrem, 2003).

Dini ve eğitimsel ihtiyaçlardan yola çıkılarak 1869 yılında ilk defa kadınlar için bir yüksek okul açılması uygun görülmüştür. Yapılan eğitim toplantılarında önce İstanbul sonra da Anadolu merkezli kurumların kurulması ve kadın öğretmen yetiştirilmeye başlanması kararlaştırılmıştır (Çakır, 1994). Bu amaçla Darülmuallimat’ın kurulumu için çalışmalara hızla başlanmıştır. Öncelikle Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin (eğitim bakanlığı kararı) 1869 yılında yürürlüğe girmesi ile 1 Ekim 1869’da Sultanahmet’te, Yerebatan’da bir konak kiralanmış ve derhal kapıcı ve temizlikçi tutulmuştur. Sonra da öğrenciler için okula giriş sınavları duyurulmuştur (Temelkuran’dan aktaran Dumanoğlu, 2019).

Darülmuallimat’ta giriş sınavından geçen öğrencilerle eğitime 1870 yılında başlanmıştır. Okulun öğretmenleri ve idarecileri genellikle erkektir (TDV İslam Ansiklopedisi, Darülmuallimat, 1993). İlk aşamada öğretmen olarak yeterli sayıda kadın öğretmen bulunamadığından yaşça büyük ve alanında ehil olan erkek öğretmenler okula çağrılmışlardır.

Okul ilk mezunlarını 1873 yılında vermiştir. Her ne kadar ilk senelerde okul 33 öğrenci ile eğitime başlamış olsa da öğrenci ve kadın öğretmen bulmakta sıkıntı çekmişti. 1899 yılına gelindiğinde Darülmüallimat'ta tam 560 öğrenci ve 19 kadın öğretmen bulunuyordu. Buna karşılık ise erkek öğretmen sayısı 6 idi (Sakaoğlu, 2003). Öğrenci sayısındaki bu büyük yükseliş Dumanoglu'nun (2019) çalışmasında da net şekilde görülecektir. Tablo 2'deki sayılara bakıldığında öğrenci sayısının son yıllara kadar artma eğiliminde olduğunu görmek mümkündür. Okulun bazı senelerinden veri olmamasının sebebi de gerek İstanbul yangınlarından gerekse savaşlardan dolayı okulun eğitim veremediği yılları işaret etmesidir. 1906-1907 eğitim döneminde ise okul eğitim vermiş olmasına rağmen öğrenci sayısına dair henüz bir bilgi bulunmamıştır.

Tablo 2
Darülmüallimat'ın yıllara göre öğrenci sayısı

Eğitim Öğretim Yılı	Toplam Öğrenci Sayısı
1882-1883	219
1883-1884	143
1885-1886	165
1886-1887	128
1894-1895	284
1897-1898	387
1899-1899	517
1899-1900	560
1900-1901	350
1901-1902	425
1902-1903	417
1903-1904	442
1904-1905	457
1905-1906	508
1906-1907	?
1907-1908	451
1908-1909	107

Tablo 2'ye odaklanıldığında Darülmüallimat'ın öğrenci sayısının çok değiştiği görülmektedir. Darülmüallimat hem yangınlar sebebiyle hem de öğrenci sayısının artması ile İstanbul'da sık sık yer değiştirmiş ve eğitimine savaşlar ve yangınlar

sebebiyle bazen de ara vermek zorunda kalmıştır. Bu okul Anadolu'da açılan kız rüştiyelerine ve sıbyan mekteplerine önemli oranda katkı sağlarken aynı zamanda İstanbul'da kalan mezunların da eğitim ve kültür seviyesini arttırmıştır.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla görevine bir süre daha devam eden Darülmuallimat 1924 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi'ne çevrilmiştir. Yeni bir eğitim programı ve idari program uygulanan okul 1870-1924 yılları arasında faal olmuştur (Ergin, 1977). Darülmuallimat her ne kadar Osmanlı'da eğitim alanında köklü değişikliklere öncülük edememiş olsa da böyle bir okulun kurulması Cumhuriyet dönemindeki öğretmen okullarına bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca Darülmuallimat mezunu kadınlar daha sonraki senelerde kadın dergileri çıkararak kadınlar arasındaki kültürel birikimi artırmış ve kadın dayanışması noktasında ilk çalışmaları başlatmışlardır.

Darülmuallimat'ta okutulan dersler

Üç senelik program üzerine düşünülen Darülmuallimat'ta sosyal bilimler ağırlıklı dersler okutulmaktadır fakat öğretmenliğe dair herhangi bir pedagoji dersi görülmemektedir. Dersler genel olarak öğrencileri pratik yaşama ve ev işlerine yönlendiren, reel hayatta doğrudan karşılığı olan konular üzerine temellendirilmiştir (Taşer, 2010). Bu derslere; yemek yapma, elbise yıkama, ütü yapma, sofraya kurma vb. dersleri örnek olarak gösterilebilir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü kadarıyla Darülmuallimat'ın programında ders sosyal bilimler ağırlıklı olan programın ders sayısı üst sınıflara gittikçe azalmıştır (İstanbul Kız Muallim Mektebi'nden aktaran, Dumanoglu, 2019).

Bu bölümde bahsedilen ve doğrudan yardımcı tematik kodların içeriğini oluşturan dersler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3

Darülmualimat’ta verilen dersler

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Arapça	Ulum-ı Diniyye	Ulum-ı Diniyye
Farsça	Arapça	Arapça
Hesap	Farsça	Farsça
Coğrafya	Hesap	Hesap
Tarih	Coğrafya	Coğrafya
Rik’a (El Yazısı)	Kıraat-ı Türki	Kıraat-ı Türki
Sülüs (Süslü Yazı)	Sülüs (Süslü Yazı)	Sülüs (Süslü Yazı)
İnşa	Rik’a(El Yazısı)	Nakış ve Hiyatiye
Resim	Nakış ve Hiyatiye	
Nakış		

Tablo 3’e bakıldığında Darülmualimat’ın sosyal bilimler ağırlıklı eğitim programı göze çarpmaktadır fakat öğretmenlik temelli pedagoji derslerini ise Darülmualimat programında yer almadığı fark edilmektedir.

Darülmualimat’ta pedagoji derslerinin verilmemesi okulun misyonuna dair birtakım tezatlıklara yol açmaktadır. Bu durum ise aslında doğrudan bu çalışmanın çıkış noktasıdır çünkü pedagoji dersleri doğrudan öğretmenliğe hazırlık için gereklidir. Bu anlamda Çoban (2013) bu duruma şu şekilde dikkat çeker:

(Darülmualimat’ın kurulması) Burada bir nokta, tarihi tecrübenin geleceğe ışık tutması bakımında zikredilebilir. İlk yıllardaki programda öğretmenlik ile ilgili dersler yoktur; ilerleyen yıllarda da bu eksiklik giderilememiştir. Öğretmenlik derslerinin neden. Darülmualimat programında yer almadığı ile ilgili resmi bir belgeye ulaşamadımıştır. (s.194)

Üstteki ifadeler de Darülmualimat’ın misyonu ve içeriğindeki farklı anlayışa işaret etmektedir. Dönemsel koşulların veya kalifiye eğitimci olmadığı için Darülmualimat eğitim programında “pedagoji” merkezli değişiklikler yapılamamıştır.

Darümuallimat'ın ilk ders programından yola çıkarak kurumun profesyonel bir öğretmenlik eğitimi verdiğiinden bahsetmek oldukça zordur. Önceki bölümlerde hipotez olarak Darümuallimat'ın profesyonel kadın öğretmenlerden yetiştirmekten ziyade “nitelikli ev hanımı” yetiştirme görevi üstünde durduğu ve Darümuallimat'ta öğretmenlik mesleği için gerekli pedagoji derslerinin olmadığından bahsedilmişti. Darümuallimat'ta pedagoji dersleri yerine kadını ev içerisinde eşi ve çocukları için üretken kılan farklı dersler verilmiştir. Bu anlamda Darümuallimat programına sonradan eklenen ve bu çalışmanın temeline katkıda bulunan derslerin içeriğinde bahsetmek gerekmektedir. Şu dersler, bu çalışmada Darümuallimat öğrencilerinin “nitelikli kadın öğretmen” yerine “nitelikli ev hanımı” noktasında yetiştirilmesini amaçladığı için oldukça önemlidir:

Dikiş ve Tamir

Elbise dikme ve çorap örme dersidir. Yırtılan elbiselerin nasıl tamir edilmesi gerektiği anlatılır. Üçüncü senenin programında öğrencilere dikiş makinesinin kullanımını öğretilir. Tamir ve dikiş makinesinde elbise üretimine dair öğretim yapılır.

Hıfzıshha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye

Evdeki ufak tefek yaralanmalara nasıl müdahale edileceği anlatılır. Özellikle de çocukların başına gelebilecek yaralanmalar, kesikler ve kırık çıkıklara dair ilk yardım eğitimi verilir.

Tabahat

Genel anlamda bir mutfak dersidir. Yemek pişirme, eti ve sebzeleri sağlıklı şekilde muhafaza etme dersi verilir. Sofranın nasıl hazırlanması, nasıl servis yapılması,

bulaşıkların nasıl dizilmesine dair bilgiler verilir. Turşu ve konserve yapımı, yemekten arta kalan malzemelerin nasıl kullanılıp yeni bir yemek yapılacağı da bu dersin içeriğini oluşturur.

İktisad ve İdare-i Beytiye

Ev ekonomisi ve ev kadınının görevleri anlatılır. Ev kadının eve hangi eşyaları alması, eşyaların fiyatlarını karşılaştırabilmesi ve ev eşyalarının nasıl kullanılması, nasıl tamir edilmesi gerektiği üzerinde durulur. Gerektiğinde ev kadınının evin ekonomisine katkı için nasıl tasarruf etmesi gerektiği de öğretilir.

Çamaşır Yıkama, Ütü ve Tathir (Temizlik)

Bu derste elbiselerin nasıl yıkanması gerektiği, temizlik ürünlerinin ve kimyasalların nasıl kullanılacağı bilgisi anlatılır. Elbiselerin ütülenmesi ve nasıl saklanmak gerektiğine dair de bilgiler verilir.

Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçivanlık

Bu ders genel olarak hayvancılık ve bitki/sebze yetiştirme üzerine inşa edilmiştir. Kümes hayvanlarının bakımı, süt ineğinin bakımı ve elde edilen sütle yapılabilecek süt ürünleri öğretilmiştir. Etin pişirilmesi ve muhafaza edilmesine yönelik bilgilendirmeler yapılmıştır. Ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl sebze yetiştirileceği ve bu sebzelerin nasıl muhafaza edileceği bilgisinden de bahsedilir.

Çocuk Bakımı

Bu dersin içeriği de çocuk bakımı ve çocuğun ihtiyaçları üzerine kurulmuştur. Yaş yaş çocuğun nasıl geliştiği ve bu gelişimde nelere dikkat edilmesi gerektiği hakkında

bilgi verilir. Doğrudan bir annelik dersi olduğu da söylenebilir (Dumanoğlu, 2019; Taşer, 2010).

Darümuallimat'ın temel kazanımları ve misyonu

Darümuallimat'ın açılış sebebi olarak kızların gittiği okullar için “kadın öğretmen” yetiştirilmesi gösterilmiş ve okul 1870 yılında hizmete girmiştir. Okulun açılmasını mümkün kılan Maarif-i Umumiye (Milli Eğitim Bakanlığı) kararında doğrudan “kız mekatib-i sıbyaniye (ilkokullarına) ve rüştiyesine (liselerine) muallimler yetiştirmek üzere” ibaresi kullanılmıştır (Temelkuran'dan aktaran Şanal, 2009). Bu durum Darümuallimat'ın teorik olarak bir öğretmen okulu olarak tasarlandığını gösterir fakat pratikte ders programları bu amaçla doğrultusunda oluşturulamamıştır. Nitekim bir önceki bölümde, Darümuallimat'ta okutulan derslerde öğretmen yetiştirme merkezli, pedagoji üzerine dersler görülmemektedir. Bunun aksine “nitelikli ev hanımı” yetiştirmek maksadıyla okuma yazma bilen ahlak ve din, dersleri almış kadın yetiştirme üzerine dersler konulmuştur. Ayrıca mutfak işlerine, terziliğe ve çocuk bakımına dair bulunan dersler de Darümuallimat'ın pratikteki temel misyonu hakkında bilgi vermektedir. Bu misyon kadının öğretmen olmasından ziyade evine ve eşine en fazla katkıyı sağlayabilecek olan ev hanımı olması yönündedir. Nitekim Ergin (1977) de kadın-erkek bağlamında dönem hükümetinin Darümuallimat'tan beklentisini şu şekilde özetlemiştir:

Okuyup yazmanın erkek ve kadınlar için elzem olup geçinmek için ağır işler gören erkeklerin ev işlerinde rahat etmeleri ancak kadınların dahi din ve dünyalarını bilerek kocalarının emirlerine itaat etmeleriyle ve istemediklerini yapmaktan sakınmalarıyla ve iffetlerini koruyup kanaat ehli olmalarıyla mümkün olacaktır. (s.458)

Darümuallimat'ın temel misyon ve kazanımlarını incelerken okulun öğrencilerinin de mezuniyetten sonra ne yaptıklarını bilmek son derece önemlidir çünkü kurum

içerisindeki kültür ve ders programı içerisinde barındırdığı öğrenciyi mutlaka etkileyecektir. Kurnaz'ın ifadesine göre Darümuallimat mezunlarının birçoğu taşraya öğretmenlik yapmaya gitmemişlerdir hatta İstanbul'da da öğretmenlik yapmamışlardır. Yine okuldan mezun olunca hemen evlenenler de çoğunluktadır (Kurnaz, 1991). Bu ifade dikkate alındığında Darümuallimat'ın sosyal anlamda, sağlıklı çocuklar yetiştirmek anlamında son derece kıymetli olduğu söylenebilir ancak kızlar için kurulan sıbyan mektepleri ve rüştiyeler için kadın öğretmeni yetiştirdiği pek söylenemez.

Okulun misyonunun teoride ve pratikte çakışmış olması Çakır'ın çalışmasına da yansımıştır. Çakır (1994) Darümuallimat derslerinin ve temel kazanımlarının Osmanlı toplumunun kadından ne beklediği üzerine kurulduğunu ifade etmektedir. Buna örnek olarak da “ev idaresi, ahlak, hıfzıssıhha ve el hünerleri” derslerini göstermektedir (s.220). Çakır'ın ifadesi de bu çalışmanın hipotezini doğrular niteliktedir. Darümuallimat programının “öğretmen yetiştirme” odaklı olmaması, okulun kâğıt üstündeki misyonu ile pratikteki misyonu arasındaki fark bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Eğitim programındaki bu fark sonraki senelerde de devam etmiştir. Nitekim sürecin geneline bakıldığında Osmanlı Maarif-i Umumiye'sinin ve toplumunun “kadın öğretmen” yerine “nitelikli ve ahlaklı ev hanımına” daha çok kıymet verdiği söylenebilir. Dönemin sosyolojisine göz atıldığında “evde çocuğuna ve ailesine bakabilen annenin” “bir öğretmenden” daha arzulanır olduğu söylenebilir. Nitekim sürecin doğal bir sonucu olarak da Darümuallimat kâğıt üzerindeki “kadın öğretmen” yetiştirme misyonundan ziyade “nitelikli ev hanımı” yetiştirme misyonunu yerine getirmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin sosyal fayda bağlamında “kadın eğitime” dair görüşleri

Tanzimat Dönemi ile başlayan yenilikler imparatorluğun her alanına yayılmıştır. Ülkede yaşanan bütünsel değişimden elbette o ülkenin dilinin de etkilenmemesi mümkün değildir. Bu anlamda hem devletin resmi dili hem de dönem aydınlarının edebi ve düşünsel metinlerde kullandıkları dilde değişimler olmuştur. Oldukça süslü, uzun ve anlaşılması zor olan uzun metinler yerini kolay anlaşılır ve faydacı metinlere bırakma eğilimine girmiştir. Bu anlamda kalemini iyi kullanabilen ve anlatısını basit, anlaşılabilir hale getiren yazarlar önem kazanmıştır (Budak, 2013).

Değişen toplumsal koşulların değiştirdiği edebi dünya Ahmet Mithat Efendi gibi anlaşılabilirliğe ve faydacılığa kıymet veren aydınları ön plana çıkarmıştır çünkü Ahmet Mithat Efendi için halk, öğrenci; roman, bir eğitim aracı; kendisi, öğretmendir. Eserlerini toplumda gördüğü bir noksanlık üzerine kuran yazar klasik bir toplumcudur, kurgusal ve düşünsel eserlerini toplumun değişen ihtiyaçları üzerine inşa eder. Öyle ki eserlerinde “olayların arasına sıkıştırılmış ansiklopedik, hatta sıradan bilgi verme tarzını ve okuyucuyla diyalog kurma alışkanlığını onun bu halk eğitimciliğiyle açıklamak daha doğru olur. Ona “Hace-i Evvel: İlk Öğretmen unvanının verilmesi de bu davranışın gördüğü ilgiden dolayıdır (YKY, 2003).” Bu alıntıda da görüldüğü gibi Ahmet Mithat Efendi kendisini toplumun öğretmeni olarak görmesi karşılıksız değildir. Yazarın faydacı ve toplumcu yazıları toplum tarafından benimsenmiş ve ilgiyle takip edildiği için Ahmet Mithat Efendi'nin yazıları oldukça ses getirmiştir.

Romanı bir eğitim aracı olarak kullanan Ahmet Mithat Efendi toplumun ve eğitim dünyasının değişen her ihtiyacını hesaba katmıştır. “Tarih, coğrafya, ekonomi, felsefe, eğitim bilimleri, psikoloji, din ve daha birçok farklı alanda eserler kaleme almıştır.” (Okay, 1990, s. 119). Tezin kapsamı gereği bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi kadın eğitimi üzerine odaklandığı çalışmaları ele alınmıştır ama yazarın her alanda kendini öncü bir eğitimci olarak varsaymasını bilmek gerekmektedir. Ahmet Mithat Efendi’nin bu özelliği onu “kadın eğitimi” noktasında da ön plana çıkarmıştır. Toplum ile içli dışlı olan yazar kadınların eğitim taleplerini de duyar. Demirdirek (1993) dönem Osmanlı kadınlarının eğitim konusuna dair ihtiyaçlarını şu şekilde dile getirir:

Kadınlar, eğitim talebini dile getirirken, somut olarak kız okullarının yaygınlaşmasını ve kadınlara yönelik yayınların çoğalmasını istediklerini, açıkça ortaya koyuyor, kendilerini geliştirmek istediklerinde karşılarına ne gibi engellerin çıktığını anlatıyorlar. (s. 67).

Kadınların belirtilen şekildeki eğitim talepleri elbette Ahmet Mithat Efendi tarafından karşılıksız kalmaz. Eğitimin her vatandaş için gerekli olduğunu düşünen yazar en temel düzeydeki eğitim hakkını dahi savunur. Çünkü ona göre toplum bir şekilde okuma-yazma bilmeyi eğitim olarak görmektedir halbuki Ahmet Mithat Efendi okuma-yazmayı eğitimin temeli olarak, daha sonraki öğrenmeler için bir ön adım olarak görür (Şentürk, 2015). Dolayısıyla Ahmet Mithat Efendi’nin hem eğitime hem de kadınların eğitim ihtiyaçlarına bütünsel baktığı söylenebilir çünkü Ahmet Mithat Efendi evlerde ya da camilerde üstünkörü yapılan okuma-yazma dersleri yerine kurumsal eğitimi savunmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi’nin yazın anlayışında eserde neyin anlatıldığı eserin nasıl anlatıldığından daha önemlidir. Kendisini toplumun potansiyel öğretmeni olarak gören yazar yazının toplumsal ihtiyaçlar üzerine kurar. Düşünsel ve kurgusal

eserlerini içinde bulunduğu toplumu hem insani hem de ahlaki anlamda olgunlaştırmak için kaleme alır (Gökçek, 2017). Toplumdaki ihtiyaçları göz önüne alan yazar elbette toplumsal değişimleri ve yeni ihtiyaçları da saptayabilmiştir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadınlara verilen geleneksel din eğitimi artık yeterli değildir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadının bunu aşması gerekmektedir. Yazara göre hem okuma yazma öğrenen hem de eş ve anne olarak yetiştirilen bir kadının sadece geleneksel din eğitimi almış bir kadından daha niteliklidir (Atakan, 2018).

Çalışmanın şu ana kadarki kısmında görüldüğü gibi Ahmet Mithat Efendi kadın eğitime dair olan ihtiyacın ve talebin farkındadır. “Kadın eğitiminin” Ahmet Mithat Efendi tarafından hangi açıdan algılandığına bakıldığında ise aslında onun düşüncelerinin Darülmüallimat'ın pratikteki misyonu ile nasıl benzeştiği görülmektedir. Yazar kadın eğitimi konusunu “annelik” ve “ev hanımlığı” noktasına indirmektedir çünkü Ahmet Mithat Efendi'ye göre çocuk yetiştirmeyi tam olarak bilmeyen valideler başarılı ve eğitilmiş evlatlar yetiştiremez. Büyük işler ise ancak eğitilmiş insanlar tarafından başarılacağı için Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadının temel eğitimi iyi evlat yetiştirebilmek üzerine olmalıdır (Şentürk, 2015, s. 39).

Sosyal faydayı ve toplumun gelişmesini, olgunlaşmasını isteyen Ahmet Mithat Efendi bu anlamda en büyük sorumluluğu anneye yüklemiştir. Ahmet Mithat Efendi ülkedeki evlilikleri ve kadınları tartışırken “kadın eğitimi” ısrarla annelik eğitimi üzerine kurmuştur. Yazara göre eğitilmiş kadın/anne Avrupa'daki annelerin aksine çocuğunu, yetiştirme kurslarına vermek yerine kendi evinde eğitebilir. Bu ise aile bağlarını sıcak tutar. Bu durumu daha derinlemesine ele alan Ahmet Mithat Efendi anneyi çocuğun beslenmesinden, sağlığından ve terbiyesinden doğrudan sorumlu

tutar. Elbette bu bakımlar için de eğitim gereklidir. Yazar bu ihtiyacı gidermek adına da evlerde çocuk bakımı ile ilgili kitaplar bulundurulması gerektiğini savunur (Okay, 1975). Bu bölüme bakıldığında yine Ahmet Mithat Efendi'nin kadın merkezli eğitime bakışını annelik üzerine inşa ettiği söylenebilir. Görüldüğü üzere eğitilmiş kadın (tıpkı Darülmuallimat derslerinde öğretildiği gibi) çocuk bakımı hakkında bilgili olmalı ayrıca da ihtiyaç duyduğu alanda kitapları analiz edip öğrenebilmeli. Ahmet Mithat Efendi'ye göre bu kadın toplumsal anlamda oldukça işlevseldir çünkü kadının çalışkan, eğitilmiş ve iffetli olması o evliliğin huzurunun garantisidir. Bu niteliklere sahip olan kadın da evladını iyi yetiştirebileceği için evlilik de her anlamda başarılı bir şekilde ilerleyecektir.

Ahmet Mithat Efendi "kadın eğitimi" üzerine fikirlerini beyan ederken kadını pasif bir konumda bırakmayıp ev idaresi içerisindeki ekonomik konular hakkında da ön plana çıkarmayı uygun görmüştür. Öyle ki kadının görevi yalnızca çocuk eğitimi veya eşine sadık kalma noktasında değildir. Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadın evin ekonomisine dair de eğitim almalıdır. Kadının basit matematik, çarşı-pazar hesabı bilmesi gerektiğini belirten yazar döneminde kimsenin ev içerisinde ne kadar harcama yaptığını, hanenin ne kadar parasının kaldığını ve ne kadar tasarruf yapabileceklerini bilmediğini ifade etmektedir (Okay, 1975). Bu bölüme bakıldığında yine "kadın eğitiminin" Ahmet Mithat Efendi tarafından evin ve ailenin yararına kullanıldığı görülmektedir. Yazar bu ifadeleriyle doğrudan Darülmuallimat'taki "İktisad ve İdare-i Beytiye" dersine işaret etmekte ve kadının eğitimini yine sosyal fayda niyetine yorumlamıştır. Darülmuallimat'ın temel işlev ve derslerinden birine yine desteklemede bulunan yazar "ahlaklı ve nitelikli ev hanımı" idealinden vazgeçmediğini göstermektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin "kadın eğitimine" dair görüşlerine genel olarak bakıldığında kadınların alacağı eğitimi doğrudan "annelik ve eşlik" üzerine kurduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Toplumsal faydayı ve toplumsal gelişmeyi her daim önde tutan yazar her anlamdaki gelişme ve yarar için evi, aileyi işaret etmektedir. Bu anlamda da başarılı evlatların eğitimi anneler tarafından yetiştirileceğinin üstünde durur. Ahmet Mithat Efendi'nin görüşlerine göre "kadın eğitimi" nitelikli annelik ve ideal eşlik üzerine kurulmalıdır. Sosyal fayda bağlamında çokça düşünen ve eser veren yazar "iyi anneyi" her anlamda bir çıkar yol ve toplum için büyük bir avantaj olarak görmektedir. Bu anlamda da yazarın "kadın eğitimi" doğrudan annelik üzerine kurması kendi pozisyonu adına oldukça tutarlıdır.

Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri ve Darümuallimat bağlamında değerlendirilmeleri

Bu bölümde Ahmet Mithat Efendi'nin "ideal kadın" bağlamında seçilen eserleri incelenmiştir. Bu incelemede birbirine yakın dönemde yazılmış *Diplomalı Kız*, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri analiz edilmiştir. Bu analiz esnasında "Veri Toplama Yöntemi" bölümünde belirtilen alt tematik kodlar dikkate alınmıştır. Eserlerden yapılan alıntılar şu tematik kodlara dahil edilmiştir: "Çocuk Bakabilen Kadın", "Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın", "Kocasını Eğlendirebilen Kadın", "Biçki/Dikiş Bilen Kadın", "Yemek Yapabilen Kadın" ve "Eğitimli Kadın/Anne". Eserlerden alıntılarla desteklenen bu bölümde eserlerde çizilen ideal kadının Darümuallimat'ın pratikteki misyonu ile ne gibi benzerlikler kurduğu üzerinde de durulmuştur. Bu eserlerin seçilme sürecinde hem

bu eserlerin kadın eğitimi üzerinde çokça bulgu barındırması dikkate alınmış hem de bilinçli olarak Ahmet Mithat Efendi'nin edebiyat tarihinde -*Diplomalı Kız* haricinde kendisine çok yer bulamamış, ön plana çıkamamış eserleri tercih edilmiştir. Yazarın en bilinen eserlerindense biraz daha kıyıda, köşede kalan bu eserlerin seçilmesinin sebebi Ahmet Mithat Efendi ile ilgili yapılan çalışmaların çapını genişletmektir. Gökçek'in "küllerinden doğan anka" şeklinde nitelendirdiği Ahmet Mithat Efendi'nin tüm eserlerinin farklı yayınevleri tarafından yeniden basıldığı günümüzde onun geniş yazarlık yelpazesinden tümüyle faydalanmak için yukarıda belirtilen üç eser seçilmiştir.

***Diplomalı Kız* adlı eserin konusu**

Diplomalı Kız adlı eserin temel çıkış noktası "terbiye-i nisvan" yani kadının terbiyesi, eğitimidir. Ahmet Mithat Efendi, eserinin hemen girişinde eserini yazma amacından bahsettiği İfade bölümünde *Diplomalı Kız*'da doğrudan kadınların eğitimi ve terbiyesi üzerinde duracağından söz eder. Annesi temizlikçi, babası ise demirci olan Matmazel Julie Depres'in hikayesinin anlatıldığı eser zor şartlar altında öğretmenlik okulunu bitirebilen ve daha sonra da okumasının, eğitiminin faydalarını gören ahlaklı, ideal bir kadın üzerine kurulur. Öyle ki eğitimin ve ahlaklı olmanın yüceleştirildiği eserde yalnızca öğretmenlik diplomasıyla ön plana çıkarılan Julie Depres'in değil, onu zor koşullara rağmen okutabilen ailesinin de hayatında ne gibi olumlu değişiklikler görüldüğü bu romanın temel taşlarındandır. Her ne şartta olursa olsun eğitim alan ahlaklı kadının gücü ve toplumun buna duyduğu ihtiyaç bu eserin konusunu oluşturmaktadır.

Eserin “ideal kadın” bağlamında Darülmuallimat’ın misyonu ile ilişkisi

Diplomalı Kız adlı eser genç, eğitilmiş ve ahlaklı olan Matmazel Julie Depres’in üzerine inşa edilmiştir. Julie tüm eğitim safhalarını geçerek yüksekokul okumuş ve muallimlik diploması almıştır. Eser öncelikle Julie’nin ailesinin ekonomik koşullarının detaylarıyla başlar. Depres ailesinde anne temizlikçi, baba ise demircidir. Çok fazla geliri olmayan aile elindeki birikimi de kızları Julie’nin eğitimi için harcar. Anne Polini Depres kızının bir temizlikçi ya da hizmetkar olmasını istemesine rağmen baba buna karşı çıkararak kızını okutmayı başarmıştır. Eserin başında Julie’nin annesiyle olan kavgasında anne Polini’nin eğitime dair bakışı şu şekilde verilir:

-Yine mi tahsilimi başıma kalkacaksın?
-Hayır! Doğruyu söylemekten memnuniyete dair bir kanun mu neşrolundu? Kızları bu kadar okutmak neye yarayacak diye babanla kavgalar ettiğimiz zaman o bana gülüyordu. Sen ise kızıyordun. Şu halimize sebep ancak senin tahsilindir. (Ahmet Mithat, 2003, s. 303)

Bu kavgada görüldüğü gibi Julie’nin öğretmen olmak için tahsil alması annesi tarafından israf olarak algılanmaktadır. Eserde idealleştirilen Julie Depres’in eğitilmiş, diplomalı olmasının bu şekilde sezdirilmesi dolayısıyla bu eserde “Eğitilmiş Kadın/Anne” tematik koduna dair bulgu edinildiği söylenebilir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi böyle bir giriş yaparak Julie’nin hem ekonomik olarak hem de psikolojik olarak zor şartlar altında tahsilini tamamlayabildiğini okura sezdirmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, Julie’nin eğitim hayatında yaşadığı sıkıntıları anlattıktan sonra dönem Fransa’sı için “ideal kadın/eş” tanımlamasını da şu şekilde yapar:

Düzce okuyup yazmak, pek cüz’i coğrafya-yı umumiye Fransa coğrafyasını ve pek cüz’i tarih-i umumiye Fransa tarihini katmak, kendi defterini tutabilecek kadar hesapla hayvanat ve nebatat bahçelerindeki

hayvanların, nebatatların isimlerini belleyecek kadar tarih-i tabii değil mi? (Ahmet Mithat, 2003, s.308)

Eserde Julie Depres üzerinden aslında doğrudan Darümuallimat'ın derslerine gönderme yapılır. Tıpkı Darümuallimat'ta öğretmen kadınların aldığı dersler bu eserdeki roman kahramanını idealize eder. Depres'in okuma yazmasıyla Darümuallimat'taki Rik'a dersi, tarih ve coğrafya bilgisiyle yine Darümuallimat dersleri benzerlik gösterir. Eserde ideal kadının hesap defteri tutma becerisi Darümuallimat'taki İktisad ve İdare-i Beytiye dersini çağrıştırırken ideal kadının bitki ve hayvanlar hakkında bilgi sahibi olması da yine bir diğer Darümuallimat dersi olan Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık'ı aklı getirmektedir. Bu anlamda tematik kodlar bu alıntıya dahil edildiğinde “Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın” koduna dair bu eserde bulgu olduğu söylenebilir. Yine Darümuallimat'ta verilen “Sanayi-i Ziraiyye ve Bahçıvanlık” dersiyle kadınlara hayvanlar ve bitkiler hakkındaki bilgiler “yemek yapabilme” temelli verildiği için bu alıntının ikinci bölümünü “Yemek Yapabilen Kadın” tematik koduna dahil etmek mümkündür. Görüldüğü gibi daha eserin ilk başlarından itibaren Darümuallimat dersleri ile idealleştirilmiş kadın birbiriyle birebir uyumaktadır. Ayrıca Julie Depres'in öğretmen diplomasına sahip olması da Ahmet Mithat Efendi eserlerinde Darümuallimat mezununu idealleştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitime dair görüşlerinin anlatıldığı bölümde yazarın ideal kadına yönelik tanımlamaları iyi bir ev hanımı olmak üzerineydi.

Diplomalı Kız adlı eserde de genç, ahlaklı ve eğitilmiş bir öğretmen olan Julie hakkında şu olumlu yorum yapılır:

Bir muallimeye yılda beş bin franga kadar maaş verildiği vaki olduğu gibi muallimelik şهادetnamesini (diplomasını) ihraz eden (alan) kızlar bittabi nisvan-ı saireden (sıradan kadın) ziyade ehl-i maarif (eğitilmiş)

oldukları için kocaların da nazar-ı rağbetlerini celbediyorlardı. (Ahmet Mithat, 2003, s. 313)

Bu bölümde de görüldüğü üzere eğitim alan kadının erkekler tarafından dikkat çektiği söylenebilir. Bu çıkarım ise Ahmet Mithat Efendi'nin eğitilmiş kadını “ideal ev hanımı” olarak gördüğü hipotezini de destekler niteliktedir. Yine anlatıcı daha sonraki kısımda “pek çok fakir kızın öğretmenlik eğitimi alarak kendilerine kibar ve nitelikli kocalar bulduğuna” dikkat çeker (Ahmet Mithat, 2003, s. 313). Bu ifade ile de Ahmet Mithat Efendi'nin eğitim ve ideal evlilik üzerinde bağlantı kurduğu saptaması yapılabilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta ise aslında eğitilmiş kadının evlilikte kendine eş bir koca bulması değil, kocaların kendine eşit bir kadın bulmasının ön plana çıkarılmasıdır. Yani kadının, erkeğin seviyesine çıkarak kocasıyla mutlu bir beraberlik kurabileceği ifade edilmektedir. Bu ataerkil tutum da “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik koduna dahil edilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* adlı eserinde bahtiyarlık üzerinde de çokça durmaktadır. Hem Julie'nin hem de anne ve babasının bahtiyar olması Julie'nin eğitimi üzerine kurgulanır. Öyle ki Julie'nin eğitim almasını istemeyen annesine evin babası sürekli karşı çıkmakta ve bu karşı çıkışta da “bahtiyarlığı” ön plana getirmektedir. Julie'nin demirci babası Jean Depres, eşi Polini'ye şunları söyler:

-(...) Şimdi Julie için ne sarf ediyorsak onu masraf saymamalı.(...) İhtiyarlığımızda Julie sayesinde nail-i nimet-i refah olacağız. (...) Belki muallime bile olmayacak. O şhadetnameyi ihraz eyledikten sonra ihtimal ki bir kibar koca bulup kendi de bahtiyar olacak, bizi de bahtiyar edecek! Farz edelim ki muallime olsun, o bile hepimizi bahtiyar etmeye kâfi değil midir? (Ahmet Mithat, 2003, s. 315- 316)

Jean Depres'in bu çıkışı okura anlatıcının evliliğe ve öğretmenlik mesleğine bakışını gösterir. Kadın eğitiminin savunucusu olarak görülen Jean Depres tıpkı Ahmet Mithat Efendi gibi düşünmektedir. Jean Depres kadının eğitim alarak muallime olsa

da bir kibar koca bulup evlense de ailesini ve kendisini bahtiyar edeceğini düşünmektedir. Bu durum da yine kadının kibar koca bulmasının ön koşulu olarak kadının eğitilmesi gerektiğini ön plana çıkarmaktadır. Karı-koca arasındaki ataerkil fark ve erkeğin seçici konumda olması yine göz önüne serilmiştir. Bunun yanında eğitilmiş bir muallimenin çalışmasından ziyade hemen evlenme ihtimalinin bulunması ise Darülmuallimat mezunları ile benzerlik kurmaktadır. Bu anlamda bu alıntı da “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik koduna dahil edilmiştir. Julie Depres de babası tarafından, tıpkı Ahmet Mithat Efendi’nin idealleştirdiği gibi, öğretmenlik diploması aldıktan sonra evlendirilmeye uygundur. Ahmet Mithat Efendi bir şekilde eğitilmiş kadını toplumsal iz düşünme gereği evlendirerek genç eğitimli kadınlara hem kendisini hem de ailesini bahtiyar edebileceğini sezdirmektedir. Darülmuallimat’ın pratikteki misyonuyla Julie Depres karakteri bu konuda da birebir örtüşmektedir.

Ahmet Mithat Efendi yeniliklere açık olmasına rağmen kadın eğitime gelenekçi bir perdeden yaklaşır. Her ne kadar kadın eğitiminin ateşli savunucularından olsa da kendindeki muhafazakâr ve gelenekçi tavrı ortadan kaldıramaz (Özdemir, 2014). Özdemir’in bu ifadeleri yazarın *Felsefe-i Zenan* adlı eseri üzerine olsa da aslında *Diplomalı Kız* için de geçerlidir çünkü Julie Depres aldığı eğitim sonucunda birçok iş alanı için kalifiye hale gelir. Öyle ki kendisi sadece muallimlik değil aynı zamanda bankalarda katiplik, muhasiplik (defterdar) ve memur da olabilir fakat Ahmet Mithat Efendi Julie için yine de kibar bir beyle evlenmeyi “en bahtiyar edici” yollardan biri olarak görmektedir (Ahmet Mithat, 2003, s. 325). Julie Depres’in birçok iş için uygun olmasına rağmen onun evde, eşinin yanında kalmasının daha uygun olacağını sezdirilmesi Ahmet Mithat Efendi’nin gelenekçi damarının ve “ahlaklı, nitelikli ev hanımı” vurgusunun güçlü bir göstergesidir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde diploması olan fakat muallime olmak için sıra bekleyen Julie Depres'in ve maddi zorluklar yaşayan ailesinin sıkıntıları çokça yer almaktadır. Julie Depres bir gün parasızlığa dayanamaz ve iş aramaya çıkar.

Romanın temel çözüm noktalarından birisi de burada başlar. Julie Depres bir cenaze aracından düşen bir demet çiçeği alır ve her bir çiçeği ayrı bir buket haline getirir, buketlerin içine de okulda öğrendiği şiirlerden koyar. Paris sokaklarında, tiyatro çevrelerinde birçok çiçek satıcısı varken sırf şiirlerden dolayı insanlar Julie'den çiçek alırlar (Ahmet Mithat, 2003). Bu bölümde eğitilmiş kadının diğer kadınlardan nasıl ayrıştığı göze çarpmaktadır. Bu anlamda bu bölüm "Eğitilmiş Kadın/Anne" tematik koduna dahil edilmiştir çünkü tüm çiçek satan kadınlar arasından bütün dikkatleri çeken Julie bunu aldığı eğitim sayesinde başarmıştır. Onun bu başarısını merak eden ve sermayesini soran diğer çiçekçilere ise "Otuz, otuz beş franklık bir sermaye ama bir de muallimlik diplomasını hesaba katmalıdır." (Ahmet Mithat, 2003, s. 355) diyerek aldığı eğitimin kendine olan katkısından bahsetmektedir. Bu alıntıda ideal kadın figürünün eğitimini ön plana çıkarmış olması bu bölümü yine "Eğitilmiş Kadın/Anne" tematik koduna eklemiştir.

Julie'nin geceleri tiyatro önünde çiçek satması aslında gelenekçi olan Ahmet Mithat Efendi için tercih edilir bir durum değildir çünkü Ahmet Mithat Efendi kadının evinde, eşinin ve çocuklarının yanında kalması gerektiğine inanır. Bu eserde Ahmet Mithat Efendi'nin muhafazakâr yapısının kısmen de olsa değiştiği nadir sahnelerden biri görünmektedir fakat yazar mekânı Paris, kahramanı da gayrimüslim bir kadın olarak seçmiştir. Bu bilinçli seçimin arkasında ise yine toplumsal kodlar yatmaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin hitap ettiği Müslüman Türk kadınının bir anlatıda olsa bile

gece çıkıp çiçek satması uygun görülmeceği için yazar bu kısmı gayrimüslim bir kadın üzerinden anlatır (Gökçek, 2017).

Julie Depres'in ünü çiçek buketlerinin içine koyduğu güzel şiirlerle arttıkça artar. İnsanlar onun bir de muallime olduğunu duyunca bu durum Julie'yi insanların gözünde daha da parlak bir hale getirir (Ahmet Mithat, 2003). Edebiyatın topluma ideal tip gösterme fonksiyonunu Ahmet Mithat Efendi burada doğrudan Julie üzerinde kurmaktadır. Okura eğitilmiş kadının her işte başarılı olabileceğini ve bu amaçla da kızlarını okutmaları gerektiği alttan alta sezdirilmektedir. Yine eserde geçen "kazandığı muallimelik şهادetnamesine mütenasip bir de terbiyesi vardır" (Ahmet Mithat, 2003, s. 359) ifadesi her haliyle Ahmet Mithat Efendi'nin gelenekçi yapısına bir işarettir. Tıpkı Darülmuallimat'ın misyonundaki ahlakıyla ön plana çıkan "nitelikli ev hanımı/muallime" bu eserde Julie üzerinde görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi yine nitelikli ve ahlaklı kadını toplumun gözünde diğer kadınların önüne okurlarını eğitmeye ve onları eğitime yönlendirmeye çalışmıştır. Julie Depres üzerinden eğitilmiş kadının ön plana çıkarılması yine "Eğitilmiş Kadın/Anne" tematik koduna dahil edilmiştir.

Çiçek buketlerini şiirlerle süsleyerek ve onları güzel okuyarak para kazanan Julie'nin ünü gitgide yayılır ve Chatle tiyatrosu ona edebiyat dersleri vermek için teklifte bulunur. Bolca para teklif edilen Julie bu teklifi kabul ederek ailesine ev alır, onların bütün ihtiyaçlarını da karşılar (Ahmet Mithat, 2003). Eserin tümüne odaklanıldığında idealleştirilen kadın, Julie Depres'in iki şeyle ön plana çıktığı görülmektedir: ahlakı ve diploması (eğitimi). Ahmet Mithat Efendi'nin de kadın eğitimine dair görüşleriyle doğrudan benzeşen Julie, Müslüman Osmanlı kadını için bir örnek teşkil etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi sadece genç kızlara öğüt vermekle yetinmez, bu kızların anne ve babalarına da seslenir. Eserin sonunda Julie anne ve babasına “Anacığım, babacığım! Şükufe-füruş (çiçek satıcısı) dahi olacak olsa kızları yine muallime diplomasına nail etmelidir.” (Ahmet Mithat, 2003, s. 402) der. Bu durum Ahmet Mithat Efendi tarafından yapılan bir Darülmualimat reklamıdır. Yazarın döneminde muallime diploması veren ve hitap ettiği kadın okurların gidebildiği tek kurum burası olduğu için çalışmanın hipotezinde bahsedildiği gibi Ahmet Mithat Efendi romanında idealleştirdiği kadınla Darülmualimat mezunu arasında yakın bir ilişki kurmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi yazın anlayışı gereği hem romanlarının başında hem de romanlarının sonunda “müdahil anlatıcı” aracılığıyla okuruna seslenir ve eserinin yazılma amacını birinci ağızdan ifade eder. *Diplomalı Kız* adlı eserin son kısmında da kızların da en az erkekler kadar eğitime ihtiyacı olduğunu modernist bir tavırla ifade eder (Ahmet Mithat, 2003). İdeal kadını tanımlayan yazar bu noktada da doğrudan “Eğitimli Kadın/Anne” tematik kodunu ön plana çıkarmıştır. Ahmet Mithat Efendi’nin bu görüşü her ne kadar dönem şartları içerisinde yenilikçi olarak görülse bile yazar yine de kadının eğitim almasını “iyi ev hanımı” olması için ister çünkü onun gelişim anlayışına göre sağlıklı ve başarılı evlat yetiştirmek nitelikli annenin en temel ve kıymetli görevlerindedir. Bunu yapabilecek olan ise diploması olan muallime yani teorik Darülmualimat mezunu olarak göze çarpar. Yani Ahmet Mithat Efendi Darülmualimat mezunları ile idealleştirdiği Julie Depres’i birbiriyle örtüşür.

Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi

Bu bölümde *Diplomalı Kız* adlı eserde elde edilen nitel bulgular “var veya yok” analizi ile nicelleştirilmiş, somutlaştırılmıştır. Eserde “ideal kadın” üst tematik kodunu oluşturan alt tematik kodlardan şu bulgulara rastlanmıştır:

Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın: 1 kere (s. 308)

Kocasını Eğlendirebilen Kadın: 2 kere (s. 308, s. 315- 316)

Yemek Yapabilen Kadın: 1 kere (s. 308)

Eğitimli Kadın/Anne: 5 kere (s. 303, s. 351, s. 355, s. 359, s. 402)

Çocuk Bakabilen Kadın: Bu tematik koda dair bulguya rastlanmamıştır.

Biçki/Dikiş Bilen Kadın: Bu tematik koda dair bulguya rastlanmamıştır.

Tematik kodlara dair bu bulgular Tablo 4’te paylaşılmıştır.

Tablo 4
Var veya yok analizi (*Diplomalı Kız*)

	Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın	Kocasını Eğlendirebilen Kadın	Yemek Yapabilen Kadın	Eğitimli Kadın/Anne	Çocuk Bakabilen Kadın	Biçki Dikiş Bilen Kadın
<i>Diplomalı Kız</i>	1	1	1	1	0	0

Tablo 4’te görüldüğü gibi *Diplomalı Kız* adlı eser genel olarak “Eğitimli Kadın/Anne” tematik koduna dahil olan bulguları içermektedir. Diğer eserlerde olduğu gibi bu eser de “Eğitimli Kadın/Anne” tematik koduna dair çokça bulgu barındırır. Bu durum bu eserlerin temel çıkış noktasının kadın eğitimi olduğunu gösterir. “Çocuk Bakabilen Kadın” ve “Biçki/Dikiş Bilen Kadın” tematik kodları için ise herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Tablo 4’te *Diplomalı Kız* adlı eseri tematik kodlarıyla gösteren “var veya yok” analizi verilmiştir. Tematik kodların altındaki bir (1) o tematik koda dair eserde bulguya rastlandığını gösterir. Sıfır (0) ise eserde o tematik koda dair bulguya rastlanmadığını gösterir.

***Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eserin konusu**

Ahmet Mithat Efendi düşünsel eserlerinden olan *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı çalışmasında evlat yetiştirmenin gerekliliklerini konu edinir. Pedagojiden çokça yararlanan yazar hem annenin hem de babanın ev içerisinde çocukla ilgili görevlerinden bahseder. Ailelerin ki özellikle de annelerin en önemli görevinin sağlıklı ve çalışkan evlatlar yetiştirmek olduğunu düşünen yazar çocuğa hangi yaşta nasıl davranılması gerektiğini detaylıca anlatır. Pedagoji üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılan ilk eserlerden olması sebebiyle bu eser oldukça önemlidir. Eserde hem anne hem de babanın görevleri anlatılıyor olmasına rağmen bu çalışmanın temeli “kadın eğitimi” ve “ideal kadın” merkezli olduğu için annenin görevleri üzerinde durulmuştur.

Eserin “ideal kadın” bağlamında Darülmüallimat’ın misyonu ile ilişkisi

Toplumun eğitmek ve sosyal fayda sağlamak için edebiyatı çok kıymetli bir araç olarak gören Ahmet Mithat Efendi toplumu yenilemek ve olumlu anlamda değiştirmek için eserlerinde toplumsal tabanı değiştirip dönüştürecek konulara ağırlık vermiştir. *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eserinde de yine toplumdaki temel eksikliklerden biri olan “sağlıklı çocuk yetiştirmeğe” odaklanmıştır. Sosyal faydayı ve sonrasındaki toplumsal kalkınmayı çocukların iyi yetiştirilmesine bağlayan yazar bu noktada da elbette görevi idealleştirdiği kadınlara/annelere vermiştir.

Öncelikle çocuğun anneye muhtaç olduğunu (Ahmet Mithat, 2013) belirten yazar bu şekilde annenin çocuk bakımı noktasındaki önemini pekiştirir, anneye öğütler verir. Sosyal faydayı ve değişimi başarılı insanların sağlayacağına inanan yazar yine

başarılı insanların da sağlıklı yetiştirilmiş çocuklardan olabileceğini yineler. Sağlıklı yetiştirilmiş çocuk derken ise Ahmet Mithat Efendi bu konuda annenin görevini ikiye ayırır:

- 1) *Vezaif-i Maddiye*: Çocuğun bedeni için annenin yapması gereken görevlerdir, çocuğu beslemek, yıkamak, temiz giyindirmek vb...
- 2) *Vezaif-i Maneviye*: Annenin, çocuğun ruh sağlığı ve psikolojisi için yapması gereken görevlerdir, çocuğu sevmek, ona doğduğu ailenin bir parçası olduğunu hissettirmek gibi (Ahmet Mithat, 2013, s. 22-23).

Ahmet Mithat Efendi annenin maddi ve manevi görevlerini detaylı bir şekilde anlatır çünkü toplumdaki çocuk yetiştirme üzerine olan algıdan şikayetçidir. Ahmet Mithat Efendi annelerin vazifesini anlatırken maddi durumu iyi olan annenin çocuğuna “elbise-i fahire ile (gösterişli elbiselerle) giydirip kuşatmasını ve et’ame-i nefise (lezzetli yemekler) ile beslemesi gerektiğini” söyler (Ahmet Mithat, 2013, s. 22). Bu iki ifade sırasıyla “Bıçki/Dikiş Bilen Kadın” ve “Yemek Yapabilen Kadın” tematik kodlarına dahil edilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi’ye göre çocuk sadece sevgi ile büyümez, çocuğun sağlıklı büyüebilmesi için bilgiye de ihtiyaç vardır. İşte tam da bu noktada Ahmet Mithat Efendi Darümuallimat’ın kuruluş nedenini öne sürmekte ve idealleştirdiği kadını/anneyi nasıl yetiştirebileceklerini ifade etmektedir. Şentürk (2015) bu konuda Ahmet Mithat Efendi’nin anneleri eleştirirken kendi dönemindeki kadınların *vezaif-i maddiye* ve *vezaif-i maneviyelerini* aynı anda yapamadıklarını ifade eder. Bu çıkarım ise kadının eğitime ihtiyaç duyduğunu gösterir. İhtiyaç duyulan kurumun ileride verilen özellikleri ise doğrudan Darümuallimat’ı işaret edecektir. Çocuk bakıcılığında sevgiyi değil bilgiyi ön plana koyan yazar bilgili anne ve babanın çocuklarını şanslı görür. Bu durumu şu şekilde ifade eder: “Ne mutlu o babalara analara ki evladı haklarında vazife-i maddiyelerini bilerek ifa ederler. Ne

bahtiyardır o çocuklar ki böyle bir çift ana ve babanın taht-ı himayesinde büyürler” (Ahmet Mithat, 2013, s. 27). Bu anlamda Ahmet Mithat Efendi’nin bilgili ve ideal anneyi Darülmualimat’taki “Çocuk Bakımı” ve “Hıfzısıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye” derslerinin kazanımlarıyla ilişkilendirdiği yorumu yapılabilir çünkü bu derslerin içeriğinde de annenin çocuğun dönem dönem duyduğu ihtiyaçları bilmek ve bilgili bir şekilde çocuğa muamelede bulunmak vardır. Çocuğun ihtiyaçların bilen annenin bu özelliği ise doğrudan “Çocuk Bakabilen Kadın” tematik koduna yerleştirilebilir. Darülmualimat’ın misyonunun ve derslerinin gölgesinin Ahmet Mithat Efendi’nin eserinde yine görünür olduğu söylenebilir.

Ahmet Mithat Efendi annenin çocuk üzerindeki görevlerini titizlikle anlatırken bu görevleri layıkıyla yerine getirebilecek annenin de iyi yetiştirilmiş olması gerektiğini savunur. Bu döngüyü Ahmet Mithat Efendi şu şekilde açıklamaktadır:

İyi valideler her halde iyi terbiye olunan evlattan yetiştirilebilip evladın evladın iyi terbiyesi yine iyi yetiştirilmiş validelere mütevakkıf (bağlı) kalmak bir devr-i batıl (kısır döngü) teşkil eder. Şu surette tahakkuk eyler ki evladın talim ve terbiyesinden ibaret bulunan vazife-i maneviye valide kadar ve belki ondan ziyade ve terakkıyat-ı medeniye (medeniyetin ilerlemesi) nokta-i nazarınca validelerden akdem (önce) pederlere aittir. (Ahmet Mithat, 2013, s. 29)

Bu alıntı Ahmet Mithat Efendi’nin kadına olan gelenekçi bakışını oldukça kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere Ahmet Mithat Efendi kadının bir yanda bilgili ve eğitilmiş olmasını savunmakta ve bu durumu sağlıklı çocuk yetiştirmek için bir ön şart kabul etmektedir. Diğer taraftan ise kadını, erkeğin arkasına, bir adım gerisine koymaktadır. Bu anlamda Ahmet Mithat Efendi’nin kadına sınırlı bir özgürlük verdiği rahatlıkla ifade edilebilir. Yazarın düşüncesine göre bu sınırlı özgürlükte kadın erkeğinin arkasında olup nitelikli bir anne olmalıdır. Bu haliyle de eğitilmiş kadın yalnızca “anne” rolünü üstlenmekte ve evin işleyişine

yardımcı olabilmektedir. Bu haliyle oluşturulan ideal kadın da yine Darülmualimat'ın misyonunda belirtilen kadın kimliğiyle örtüşmektedir.

Eğitimin kurumsallaşmasını isteyen ve evlerde, camilerde yapılan eğitimin sınırlı ve yerel olduğunu düşünen Ahmet Mithat Efendi eğitimin kurumsal bir mektepte verilmesi gerektiğine inanmıştır. Ahmet Mithat Efendi bu durumu “Mektepler! Evet, terbiye-i etfal (çocukların terbiyesi) için bulunan yolların en işleği mektepler olmuşlardır.” (Ahmet Mithat, 2013, s. 33) şeklinde özetler. Bu mekteplerin önce öğretmenleri eğittiğini öğretmenlerin ise pedere, evin reisine yardım ettiğini şu satırlarda özetler: “Bu halde muallimler evlat hakkında vezaif-i maneviyyenin ifası için pederlerin vekilleri olmuşlardır” (Ahmet Mithat, 2013, s. 33). Bu iki farklı alıntı ortak olarak mektep ve muallimi barındırmaktadır, Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitimine ve anneliğe dair ifade ettiği şu bölüm ise kadının muallime olmasının evladına ne gibi avantajlar sağlayacağını bildirir: “Talim-i evlada (çocuğu eğitmeye) kudreti olanlar yine tercihen kendi evladını kendileri terbiye hakkını muhafaza etmişler” (Ahmet Mithat, 2013, s. 33). Bu üç alıntıya bakıldığında Ahmet Mithat Efendi'nin muallim olmakla çocuk yetiştirmek arasında birbirini destekleyen pozitif bir bağ olduğuna dair çıkarımları görülür. İyi öğretmenin iyi evlat yetiştirme potansiyelinden dolayı öğretmen okulundan mezun olan birinin daha iyi ebeveyn olacağı çıkarımı yapılabilir. Bu noktada annenin/kadının eğitimi ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla bu alıntılar “Eğitimli Kadın/Anne” tematik koduna yerleştirilmiştir. Bu çıkarım ise okuru doğrudan iyi ebeveyn-Darülmualimat ilişkisine yönlendirir.

Ahmet Mithat Efendi eserinde çocuğun okuma alışkanlığı üzerine de eğilmiştir. Yazar okuma eylemini şu şekilde ifade etmektedir: “Kıraat nedir? Çocuğa anasının, babasının veyahut bir muallimin söyleyeceği şeyleri bir kitabın söylemesi değil mi (Ahmet Mithat, 2013, s. 47)?” Bu noktadan anlaşıldığı gibi Ahmet Mithat Efendi kitapları da çocuk eğitimi için köşe taşı olarak görmekte ve kitapları; muallim, anne ve baba derecesinde görmektedir. Buna karşın çocukları doğrudan kitaba bağlı bırakmamak ve anne babanın kitabı çocukla birlikte okuması gerektiğini şu şekilde ifade eder:

Fakat dikkat etmeli ki çocuk kitabın söylemesini mi daha kolay anlar yoksa bir kimsenin söylemesini mi? Kitap haddizatında bir dilsiz defterdir. O dilsiz tevdi edilen sözleri çocuk kendisi söyletecek. Evet kitabın mündericatı (içeriği) olan şeyleri kitaba çocuk kendisi söyletip badehu (sonra) kendisi anlayacak! Bu ne büyük külfettir? Okuduğunu anlamak hem de mümkün mertebe anlayabilmek kudretini altı yedi yaşındaki çocuklarda değil a on on iki yaşlarındaki çocuklarda aramanız bile beyhudedir. (Ahmet Mithat, 2013, s. 47)

Bu noktaya bakıldığında çocukların okuma serüvenlerinde ebeveynlerinin yardımına ihtiyaçları oldukları görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi de kendi çocuklarına bu şekilde okuma alışkanlığı kazandırdığını ifade ederek anne ve babalara da çocuğun okuma alışkanlıklarını yönlendirmesi gerektiğini ifade eder. Çocuğu ile okuma yapabilecek anne ve babanın ise elbette öncelikle kendilerinin eğitilmiş olması gerekmektedir. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi “anne ve babanın kitabın içeriğine dair, imlasına dair bilgi vermesi gerektiğini” de söyler (Ahmet Mithat, 2013, s. 47). Bu anlamda çocuğun eğitimi için gereken ideal annenin de eğitilmiş, okuryazar olması ihtiyacı öne çıkmaktadır. Buna dayanarak da bu alıntı “Eğitilmiş Kadın/Anne” tematik koduna dahil edilmiştir.

Kadınların kurumsal eğitim almasını fakat bu eğitimi temel olarak “annelik”, “ideal ev hanımlığı” üzerine kuran Ahmet Mithat Efendi çeşitli ülkelerdeki okullardan ve

programlarından bahseder. Yazar şunları ekleyerek validelik okulları hakkındaki karşılaştırmasını sunar:

Memalik-i saire-i müterakkiyede (diğer gelişmiş devletler) altı yaşından aşağı çocuklar için dahi mektepler vardır. Bunlara “Ekol Maternelle” yani “Validelik Mektepleri denilir ki leylileri (yatılı) de vardır neharileri (gündüzlü) de! Ama bunlarda kıraat ve kitabet dersleri yoktur. (Ahmet Mithat, 2013, s. 49)

Her şeyden önce bu alıntı ile Ahmet Mithat Efendi'nin gelişmiş ülkelerde icra edilen eğitimi takip ettiği ve validelik, annelik mekteplerine de dikkat ettiği anlaşılır.

“Bunlarda kıraat ve kitabet dersleri yoktur.” diyerek yaptığı karşılaştırmanın

Osmanlı'daki ayağı ise elbette Darülmualimat'tır. Darülmualimat'ın programıyla yaptırılan bu karşılaştırma Ahmet Mithat Efendi'nin kadın eğitimi konusundaki hassasiyetini ve bu okulların programları hakkındaki bilgisini işaret etmektedir.

Hem Darülmualimat hem de yurt dışındaki “validelik mektepleri” hakkında bilgi sahibi olan yazar çocuklarını iyi eğitebilen valideleri tebrik etmekten kendini alamaz. Sosyal faydayı ve toplumun ihtiyaç duyduğu değişimi anne üzerinden başlatan yazar çocuğunu iyi yetiştirebilen annelere müteşekkirdir. Ahmet Mithat Efendi çocuklarını yetiştirebilmiş validelere şöyle seslenmektedir:

Binaenaleyh evladına şefkat-i sahiha (gerçek şefkatli) asarını (vazifesini) göstermek gayretiyle müzeyyen olan valideler kendi ciğerpareleri hakkında asıl bu talim ve terbiye cihetinden asar-ı şefkat göstermeyi iltizam (gerekli görme) buyuracak olurlarsa ciğerparelerine öyle bir lütuf etmiş olurlar ki ömürlerine beş on sene katmış olurlar. (Ahmet Mithat, 2013, s. 65-66)

Alıntının tümüne bakıldığında Ahmet Mithat Efendi'nin, evladını yetiştirebilen valideye, anneye karşı ne kadar heyecan duyduğu anlaşılır. Öyle ki evladına iyi bakabilen nitelikli annenin ömrüne beş-on yıl kattığını ifade etmiştir. Öne çıkarılan bu anne modeli de “Eğitilmiş Kadın/Anne” tematik kodu içerisine girmektedir.

Ahmet Mithat Efendi *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi* adlı eserini sonlandırırken yine çocuğun sevgi ile değil bilgi ile büyütülmesi gerektiğini

vurgulamaktadır. Bu durum Ahmet Mithat Efendi'nin annelikte pedagojinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamasıyla birebir ilişkilendirilebilir. Bu noktada yazar eserinin sonunda bu kitabı doğrudan anneler ve öğretmenler için yazdığını şu şekilde ifade eder:

Fakat biz analara, babalara hitaben yazacağımız şeyleri zaten öyle bir tertibe koyup yazacağız ki hangi mektep müdür veya muallimi kendilerini bu analar, babalar makamına koyarlarsa, o kitaplar kendileri için yazılmış olmak derecesinde bulunduğunu görürler. (Ahmet Mithat, 2013, s. 68)

Bu alıntı Ahmet Mithat Efendi'nin aslında anne ve öğretmenin görevlerini nasıl birbirine yakınlaştırdığını göstermektedir. Bu yakınlaşmada ise kadının annelik görevi daha baskın olurken öğretmenlik kısmı biraz kıyıda kalmaktadır. Bu şekliyle de mezun olan, diplomasını alan kadına öğretmenlikten önce evlilik, annelik, ideal eşlik fırsatı sunulmaktadır.

Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi çağdaşlarına oranla kızlara yönelik eğitim kurumlarına daha fazla önem vermiştir. Kadın eğitimini annelikle bağdaştıran ve bu haliyle “ideal kadını” Darülmualimat potasında eriten Ahmet Mithat Efendi'nin kadına tanıdığı sınırlı özgürlükler o dönem açısından yine de cesur hareketlerdir.

Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi

Bu bölümde *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* adlı eserde elde edilen nitel bulgular “var veya yok” analizi ile nicelleştirilmiş, somutlaştırılmıştır. Eserde “ideal kadın” üst tematik kodunu oluşturan alt tematik kodlardan şu bulgulara rastlanmıştır:

Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın: Bu tematik koda dair bulguya rastlanmamıştır

Kocasını Eğlendirebilen Kadın: Bu tematik koda dair bulguya rastlanmamıştır

Yemek Yapabilen Kadın: 1 kere (s. 22)

Eğitimli Kadın/Anne:3 kere (s. 33, s. 47, s. 66-66)

Çocuk Bakabilen Kadın: 1 kere (s. 22-23)

Biçki/Dikiş Bilen Kadın: 1 kere (s. 22)

Tematik kodlara dair bu bulgular Tablo 5’te paylaşılmıştır.

Tablo 5

Var veya yok analizi (*Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi*)

	Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın	Kocasını Eğlendirebilen Kadın	Yemek Yapabilen Kadın	Eğitimli Kadın/Anne	Çocuk Bakabilen Kadın	Biçki Dikiş Bilen Kadın
<i>Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi</i>	0	0	1	1	1	1

Tablo 5’te *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi* adlı eseri tematik kodlarıyla gösteren “var veya yok” analizi verilmiştir. Tematik kodların altındaki bir (1) o tematik koda dair eserde bulguya rastlandığını gösterir. Sıfır (0) ise eserde o tematik koda dair bulguya rastlanmadığını gösterir.

Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi adlı eser de tıpkı *Diplomalı Kız* gibi genel olarak “Eğitimli Kadın/Anne” tematik koduna dahil olan bulguları içermektedir. İdeal kadın tipinin sürekli olarak “Eğitimli Kadın/Anne” teması üzerinden işleniyor olması ise şaşırtıcı olmamalıdır çünkü toplumsal ihtiyaçlar gereği yazar Osmanlı toplumunda “nitelikli anneyi” eksik görmektedir. “Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın” ve “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik kodları için ise herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

***Peder Olmak Sanatı* adlı eserin konusu**

Toplumda gördüğü yoksunluklar ve aksaklıklar üzerine yazmayı kendisine görev edinen Ahmet Mithat Efendi *Peder Olmak Sanatı* adlı eserinde ev idaresini ve erkeğin eşiyle olan ideal ilişkisini konu edinir. Gençlerin yeterince olgun ve bilgili olmadan kurduğu evliliklerde birlikteliklerin mutsuzluğa yol açtığını savunur. Ayrıca bu evliliklerden doğan çocukların da iyi yetiştirilemeyeceği üzerinde durur.

Toplumda gördüğü bu ihtiyaçtan dolayı ideal kadının ev içindeki rollerinden ve eşine nasıl yardım edebileceği bahsini ele alan yazar erkeğin/kocanın gözünden “ideal”, “ahlaklı” ve “nitelikli” kadını anlatmaktadır.

Eserin “ideal kadın” bağlamında Darülmuallimat’ın misyonu ile ilişkisi

Ahmet Mithat Efendi’nin *Peder Olmak Sanatı* adlı eseri daha önce seçilen eserlerle aynı motivasyon üzerine kaleme alınmıştır. Edebiyatı kitleleri eğitmek uğruna kullanan yazar Walter Ong’un (2014) “Edebiyat kitleleri harekete geçirebilecek en güzel araçtır.” çıkarımını doğrudan eserlerinde inşa eder.

Ahmet Mithat Efendi eserinin giriş kısmına *Peder Olmak Sanatı*’nı “Teehhül (evlilik) edecek adamın muhtaç olduğu teamülat” ifadesini getirerek eserin potansiyel okur kitlesini ve eserin içeriğini belli etmiştir. Evlenecek olan erkeklerin kadında ne gibi özelliklere dikkat etmesi gerektiği üzerine çokça duran yazar yine idealleştirdiği kadın tipiyle Darülmuallimat eğitim programı arasında büyük benzerlikler kurmaktadır.

İlk olarak Ahmet Mithat Efendi evlenecek genç kızların yalnızca okuryazar olmalarına karşı çıkar ve zamanın gerektirdiği dil bilgisi, müzik dersleri hakkında da

bilgi sahibi olmasını ister. Bunların yanında genç kızların ev idaresinden anlamaları, evin mutfağıyla ilişkili olan kiler ve ambarları kullanabilmesini, yemek yapma konusunda tecrübeli olmasını ve de biçki, dikiş, nakışta yetenekli olması gerektiğini ifade eder (Ahmet Mithat, 2017). İdealleştirilen ve evlenecek erkeklere örnek olarak gösterilen bu kadın tipine bakıldığında aslında Ahmet Mithat Efendi'nin Darülmuallimat'taki dersler ile ideal kadını yine birbirine yakınlaştırdığı görülmektedir.

Ahmet Mithat Efendi evlenilecek olan kadını anlatırken onun sadece mutfaktaki ve terzilikteki maharetine bakmaz eserlerinde sıkça üzerinde durduğu "ahlak"ı da mutlaka bu denkleme dahil eder. Yazar nasıl çocuklara karşı anne ve babanın sorumluluğunu vazife-i maddiye ve vazife-i maneviye şeklinde ikiye ayırıyorsa ideal kadının özelliklerini de mehasin-i maddiye (fiziksel/görünür güzellik) ve evsaf-ı maneviye (manevi nitelikler) olarak ikiye ayırır. Bunları birbirine "ahlak" ile bağlar.

Yazar

(...) ama yalnız bu mehasin-i maddiyesini gönlünüzün arzusuna muvafık bulmak ile kalmadınız evsaf-ı maneviyesini de tahkik ve tetkik ettiniz değil mi? Familyası iyi soydandır. Kendisi de afiftir (iffetli). Ahlakı iyi olduğu gibi pek de iyi terbiye edilmiştir. Talimi yolundadır. Okur, yazar. İhtimal ki lisan aşınadır da (yabancı dil bilen). (Ahmet Mithat, 2017, s. 29)

diyerek bu ideal kadını okura işaret eder. Doğrudan kadının eğitilmiş olmasına dair verilen bu ifade "Eğitilmiş Kadın/Anne" tematik koduna yerleştirilmiştir Görüldüğü gibi anlatıcı erkek okurlarına ideal kadından bahsederken kadının yalnızca fiziki özelliklerine değil manevi niteliklerine de bakması gerektiğinden bahseder. Bu maddi ve manevi özellikleri birbirine yaklaştıran ise kadın iffeti ve ahlakıdır. Bunun yanında kadının eğitilmiş, okuryazar olması ve dil bilgisine hâkim olması da kadının Ahmet Mithat Efendi'nin gözünde büyük artılarındandır. Tüm bu maddi ve manevi

değerlere bakıldığında Ahmet Mithat Efendi'nin “ideal kadını”, “evlenilecek olan kadını” Darülmualimat programındaki amaçlarla ilişkili olarak açıkladığı söylenebilir.

Tanzimat yazarlarının birçoğunda olduğu gibi Ahmet Mithat Efendi de toplumsal roller üzerine çokça kafa yormuştur. Kadının sosyal hayattaki yerini ele almış ve çizdiği kadın karakterlerle kadının sosyal hayatta kendine nasıl yer bulacağını, nerede nasıl davranması gerektiğini eserlerinde işlemiştir (Karabulut, 2013). Ahmet Mithat Efendi kadının biçki dikiş bilerek terzilere köle olmayacağını savunur ve bunu yüceleştirir. Aynı zamanda kadının mutfakta da becerikli olması gerektiğini üzerinde durur. Yazar ideal kadının sahip olması gereken bu özellikleri şu şekilde ifade eder:

Bizzat vekilharçlık ya bilfiil aşçılık etmek için değil, belki hane idaresinin esası demek olan kiler, ambar ve mutfak ahvalinin cahili olmamak dahi pek büyük bir meziyet olduğunu, alafranganın vatani olan Avrupa'da da en büyük kibara varıncaya kadar kimse inkar edemez. Ya el hünerleri asla ihmal edilebilir mi? Biçki, dikiş, nakış falan da lazım. Giyeceği bir gömlek hususunda dikişçilerin esiri olup kalmak bir kadın için hiç de şan sayılmaz. (Ahmet Mithat, 2017, s. 30)

Bu alıntıya bakıldığında Ahmet Mithat Efendi'nin ideal kadını oldukça açık bir şekilde özetlediği söylenebilir. Bu kısımdaki bulgular sırasıyla “Yemek Yapabilen Kadın” ve “Biçki/Dikiş Bilen Kadın” tematik kodlarına dahil edilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi ideal kadının özelliklerini ifade ederken evliliği de ön plana çıkarır. Eğitimli kadınları iyi bir koca ile evliliğe sevk etmek istemektedir. Öyle ki yazar o dönemde evlilik çağındaki erkekleri şu şekilde tasvir eder:

(...) çünkü onları (genç kızları) tezvic edecek (evlenecek) olan gençler aplebiyetle (çoğunlukla) mekatib-i aliyede (yüksekokulda) ikmal-i tahsil (eğitimi tamamlamak) etmişlerdir. İlimlere, lisanlara vakıf olmuşlardır. Bir zamanların ham halat kızları gibi mahluklarla yaşayamazlar. Bazıları ecnebi kızlarını alıyorlar ki buna gönlümüz hiç

razı olmamakla beraber mazurîyetlerini dahi inkâr edemeyiz. (Ahmet Mithat, 2017, s. 30)

Bu alıntıda görülebileceği üzere kadının sosyal yaşamda kendine daha iyi bir yer bulabilmesi, kocasını mutlu edebilmesi için eşi ile yakın entelektüel seviyede olabilmesi gerekmektedir. Bu durum da “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik koduyla örtüşür. Kadının hem annelik becerisi hem de entelektüel birikim yönünden zenginleşebileceği Darülmualimat ise bu yönde dönem kadını için göze çarpan önemli bir kurum olmuştur. Ahmet Mithat Efendi Müslüman Türk kadınına bu şekilde yol göstererek Müslüman Türk erkeklerinin ecnebi, gayrimüslim kızlarla evlenmesinin önüne geçmelerini nasihat etmektedir. Yazara göre “evlilikte dinsel birliktelik de oldukça önemlidir” (Ahmet Mithat, 2017). Yazarın bu görüşü onun evlilik temelli eserlerinde de sıkça görülür.

Ahmet Mithat Efendi bireyden ziyade topluma kıymet vermiş, Osmanlı'nın geçirdiği zor günlerden kurtulabilmesi için toplumsal bir kalkınmayı referans almıştır. Ahmet Mithat Efendi, toplumun somut yaşantısı içinde gelişimin koşullarını ele alır ve temelde önce anneye sonra da aileye önemli görevler verir (Berkes, 2002).

Toplumun tümüyle kalkınmasını hedef alan Ahmet Mithat Efendi “evlat yetiştirmenin” kıymeti üzerinde durur. Yazar bu durumu şu şekilde özetler

“Teehhülden (evlilikten) kasıt evlat yetiştirmektir.” denilir. İnsan kendi mevcudiyetini (varlığını) vefatından sonra dahi yetiştirdiği evlat ile bir hayli zaman daha idame eder. (...) Bu halde teehhülden maksat ibka-yı aile (ailenin devamlılığı) olmak hükmünü alır. Bir millet aileler teşkil edeceklerinden teehhül maksadındaki hüküm ibka-yı millet (milletin devamlılığı) derecesine tevsi eder. (Ahmet Mithat, 2017, s. 46)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi toplumsal faydayı ön planda tutan yazar Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi ile de yine paralel yönde aktarımlar yapar. Toplumu ailelerin oluşturduğu ifade etmeden önce evlilikteki görevin “evlat yetiştirmek”

olduğunu vurgulayan Ahmet Mithat Efendi bu görevi de elbette ailenin annesine vermiştir. Bu anlamda kadının bu özelliği çalışmanın tematik kodlarından “Çocuk Bakabilen Kadın” koduna dahil edilmiştir. Ahmet Mithat Efendi’ye göre, daha önceki bölümlerde de sıkça üzerinde durulduğu gibi, anne evladını yetiştirebilirse mutlu olacaktır, sağlıklı yetişen evlat başarılı olacaktır, başarılı olan evlatlar da başarılı ve sağlıklı nesiller yetiştirebilecektir. Doğal olarak toplumsal bir kalkınma olacaktır. Ahmet Mithat Efendi’nin işaret ettiği bu döngüde temel görev aileye, ailede ise anneye düşmektedir. Dolayısıyla toplumsal gelişim için “sağlıklı ve nitelikli ev hanımı” ihtiyacı bilinçli olarak burada da ön plana çıkarılmıştır.

Ahmet Mithat Efendi’nin, kadını “evlat yetiştirmek” üzere bu kadar merkeze aldığı bir düşünce sisteminde kadının sağlık bilgisini önemsemesi de kolaylıkla tahmin edilebilir. Ahmet Mithat Efendi’ye göre en büyük ve kutsal görevi toplum için evlat yetiştirmek olan anne hem kendi sağlığını takip edebilmeli hem de çocuk hastalıkları ile ilgili bilgi sahibi olmalıdır. Çocuğun yaşına göre geçirebileceği hastalıkları bilen kadın Ahmet Mithat Efendi’nin gözünde idealdir çünkü evladının maddi vazifelerini, sağlık ihtiyacını yerine getirebilmiş olması o anneyi toplum ve yazar nazarında kıymetli yapar. Bir de dönem şartlarında çocuk hastalıklarının ne denli can alıcı olduğu hesaba katıldığında “hastalıklardan anlayan anne” toplumsal ihtiyaç bağlamında ön plana çıkmaktadır (Ahmet Mithat, 2017, s. 50-58). Bu bağlamda annelerin şu hastalıklar hakkında bilgili olması gerektiği yazar tarafından şu şekilde belirtilir:

Verem gibi, frengi gibi sara gibi fesad-ı asabi müthiş hastalıklardan alınız da romatizma gibi mayasıl gibi, istiska-i re’s (beynin su toplaması) gibi hastalıklara kadar birçok emrazın tevarüs tarikiyle analardan babalardan çocuklara intikal edeeği hükmünde etıbba (doktorlar) müttefiktir. (Ahmet Mithat, 2017, s. 50)

Annenin, idealleştirilen kadının çocuk sağlığı üzerinden bu kadar ön plana çıkarılması Darülmualimat programındaki “Hıfzısıhha ve Takayyüdat-ı Sıhhiye” dersi ile “Çocuk Bakımı” derslerini akla getirmektedir. Bu noktaya çalışmanın tematik kodları açısından bakıldığında annenin eğitimi, hastalıklar konusunda donanımlı olması gerektiği çıkarımı yapılabilir. Bu durum da bu alıntıyı “Eğitilmiş Kadın/Anne” tematik koduna dahil eder. Ahmet Mithat Efendi’nin idealleştirdiği kadının, nitelikli annenin bu konuda da Darülmualimat programıyla benzeşim kurması şaşırtıcı olmamalıdır çünkü hem yazar toplumun, kitlenin faydası için anneyi yüceleştirmekte hem de Darülmualimat becerikli anne yetiştirmeye çalışarak toplumdaki bu ihtiyacı gidermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla Ahmet Mithat Efendi’nin düşünceleri ile Darülmualimat’ın misyonu bir kere daha kesişmektedir.

Ahmet Mithat Efendi, *Peder Olmak Sanatı*’nda evliliğe sadece toplumsal açıdan değil bireysel açıdan da bakmıştır. Evlenecek olan erkeklere iyi bir kadınla evlenmenin faydaları üzerine öğütler vermiştir. Öncelikle Moran’a (1998) göre Ahmet Mithat Efendi’nin zihnindeki erkek “sermayesini” doğru kullanmalıdır. Bu sermaye evliliğe dair olan hem maddi hem de manevi anlamda kullanılmıştır. Ahmet Mithat Efendi bu anlayışla erkeğe sermayesini doğru kullanarak eğitilmiş ve ideal bir kadınla evlendiğinde evliliğinde ne gibi olumlu yönler olacağını ifade eder. Yazar bu noktayı şöyle açıklar:

(Bundan önce kızların okuyup yazma öğrenerek ne güzel eğitim aldıklarını söylemiştik.) Kızlar niçin bu veçhile (şekilde) terbiye ediliyorlardı? Kocalarıyla birlikte geçirecekleri vakitleri letafetlendirmek için değil mi? Bir koca kendi bahtiyarlığını hanesi haricindeki yerlerde arayacak olursa zevcesinin bu yoldaki mükteubat-ı mütemmimleri (tamamlayıcı yetenekleri) abese mahmul (boşa gitmiş) olur. (Ahmet Mithat, 2017, s. 67)

Üstteki alıntıya bakıldığında kadına verilen eğitim ve terbiyenin aslında onun iyi anneliğine ve iyi karılığına yapılmış bir yatırım olduğu söylenebilir. Bu alıntı bu bağlam gereği doğrudan “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik koduna dahil edilmiştir. Ahmet Mithat Efendi her ne kadar kadına verilen eğitimi savunuyor olsa da nihayetinde kadının özgürlüğünü sınırlar ve o eğitimin kadının kocası ve çocukları için gerekli olduğunu işaret eder. Hem Darümuallimat’ın misyonunda hem de Ahmet Mithat Efendi’nin anlayışında idealleştirilmiş kadın önce eşinin ve çocuklarının sonra da toplumun yardımcısı, iyileştiricisi olarak görülmektedir.

Küçük ölçekte erkeğin büyük ölçüde ise toplumun ihtiyaç duyduğu kadın modelini eserinde işleyen Ahmet Mithat Efendi kadını genel olarak ev içinde aktif hale getirmiştir fakat bunun bazı istisnaları vardır. Okay’a (1975) göre de Ahmet Mithat Efendi’nin çizdiği kadın karakterler ev dışında sınırlı da olsa bir özgürlüğe sahiptir. İdealleştirilmiş ve ev dışında sınırlı özgürlüğe erişmiş olan kadın kendisine çarşı ve pazarda yer bulur. Ahmet Mithat Efendi evlenilecek olan kadının özelliklerinden bahsederken bu kadının ev idaresinde ekonomik olarak rol alması gerektiğini şu şekilde anlatır:

Düşününüz bakalım aşinalarınızdan, dostlarınızdan hanesinin irad (gelir) ve masrafını tutan kaç kişi tahattür (hatırlamak) ediyorsunuz? Gerek aylıkçı olsun gerek dükkancı bulunsun kendisine bir bütçe tanzim etmeye henüz lüzum görmemiş olan bir insan cidden tanzim-i haneye ne zaman lüzum görürse o zaman anlar ki öyle yalnız ettiği masrafın kaydından ibaret bir defter tutmak dahi kâfi değildir. (...) Falan ayda yazlık elbise ve falan ayda kışlık odun kömür için şu kadar para sarf edeceğim (demek gerekir). (Ahmet Mithat, 2017, s. 72)

Bu alıntı incelendiğinde Ahmet Mithat Efendi’nin toplumda saptadığı bir eksiklikle daha karşılaşılmaktadır. Yazar bu kısımda Osmanlı ailesinin hesap tutmada becerikli olmadığına işaret etmektedir. Bu kısımda gelirlerin ve giderlerin yazılacağı bir defter tutmanın ihtiyaç olarak gösterildiği de söylenebilir. İşte tam bu nokta

Darülmualimat'taki "İktisad ve İdare-i Beytiye" dersi ile ilişkilidir. Bu dersin içeriğinde öğretilen evin gelir ve giderlerini hesaplama, tasarruf etme, çarşı ve pazar ihtiyaçlarını bütçeye en uygun şekilde karşılama kadının görevidir. Bu alıntıya tematik kodlar bağlamında bakıldığında ise bu bölümün "Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın" tematik koduna yerleştirilmesi mümkündür. Böylesine ihtiyaç duyulan bir alanda bu işte nitelikli olan bir kadın ise elbette hem toplum hem de Ahmet Mithat Efendi'nin gözünde idealleştirilmektedir.

Eserin son bölümlerinde ise Ahmet Mithat Efendi mürebbiyelik sistemini eleştirir. Aslında eserin başından sonuna kadar ifade ettiği gibi çocuğun anne tarafından eğitilmesini savunur (Ahmet Mithat, 2017). Bu durum Ahmet Mithat Efendi'nin bilgi ve sevgiyi harmanlamasıyla açıklanabilir. Öyle ki mürebbiye bilgili olabilir lakin çocuğa anne sevgisini veremez ama anne hem bilgili olur hem de çocuğunu severse çocuk o zaman her ihtiyacı karşılanmış hisseder. Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi çocuğun hem vezaif-i maddiye hem de vezaif-i maneviyesi yerine getirilmiş olur. Ahmet Mithat Efendi bu anlamda sevgi ve ilgiyi bütünsel olarak düşünmüştür. Bu durum ise çocuk eğitiminde annenin rolünün paha biçilemez olduğunu gösterir. Ahmet Mithat Efendi, *Peder Olmak Sanatı*'nda evliliğe hazırlanan erkeklere genel olarak nasıl bir kadınla evlenilebilecekleri üzerinden tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerin tümü ise Ahmet Mithat Efendi açısından "ideal kadını" oluşturmaktadır. İdeal kadının niteliklerini örneklerle açıklayan Ahmet Mithat Efendi, ideal kadının çocuğa iyi eğitim verebileceğini, çocuğun iyi eğitilemezse toplumun tümünün cahil kalacağını belirtir ve bu döngüyü sıkça dile getirmektedir. Bu döngünün temelini önce aileyi daha sonra da "sosyal faydayı" yerleştiren yazarın idealleştirdiği kadının

tıpkı Darülmualimat derslerini tutarlı bir şekilde anımsatması bu eser için de geçerlidir.

Eserin “var veya yok” analizi bağlamında değerlendirilmesi

Bu bölümde *Peder Olmak Sanatı* adlı eserde elde edilen nitel bulgular “var veya yok” analizi ile nicelleştirilmiş, somutlaştırılmıştır. Eserde “ideal kadın” üst tematik kodunu oluşturan alt tematik kodlardan şu bulgulara rastlanmıştır:

Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın: 1 kere (s.72)

Kocasını Eğlendirebilen Kadın: 2 kere (s. 30, s. 67)

Yemek Yapabilen Kadın: 1 kere (s. 30)

Eğitimli Kadın/Anne:2 kere (s. 29, s. 50)

Çocuk Bakabilen Kadın: 1 kere (s. 46)

Biçki/Dikiş Bilen Kadın: 1 kere (s. 72)

Bu bulgular toplu olarak Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6
Var veya yok analizi (*Peder Olmak Sanatı*)

	Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın	Kocasını Eğlendirebilen Kadın	Yemek Yapabilen Kadın	Eğitimli Kadın/Anne	Çocuk Bakabilen Kadın	Biçki Dikiş Bilen Kadın
<i>Peder Olmak Sanatı</i>	1	1	1	1	1	1

Tablo 6’da *Peder Olmak Sanatı* adlı eseri tematik kodlarıyla gösteren “var veya yok” analizi verilmiştir. Tematik kodların altındaki bir (1) o tematik koda dair eserde bulguya rastlandığını gösterir. Sıfır (0) ise eserde o tematik koda dair bulguya rastlanmadığını gösterir.

Peder Olmak Sanatı adlı eserde *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai’fi ve Diplomalı Kız’a* göre tematik kodların hepsine dair bulguya rastlanmıştır. Ahmet

Mithat Efendi'nin seçilen diğer eserlerine göre eşit dağılımın öne çıktığı *Peder Olmak Sanatı*'nda "Eğitimli Kadın/Anne" ve "Kocasını Eğlendirebilen Kadın" tematik kodları diğer yardımcı tematik kodlara oranla daha fazla bulgu içermektedir. Bu eşit dağılımın yanında bu eserde her bir tematik kod için bulgunun elde edildiği de söylenebilir.

Tüm eserlerin "var veya yok" analizi bağlamında değerlendirilmesi

Bu bölümde tüm eserlerden elde edilen bulgular toplu bir şekilde çalışmanın sayısallaştırma tekniği olan "var veya yok" analizi ile gösterilmiştir. Her bir tematik kod için bulguların elde edilme noktasında "Veri Toplama Yöntemi" bölümünde belirtilen kıstaslar dikkate alınmıştır. Her eserin kendine ait bölümün sonunda o eserin "var veya yok analizi" verilmiştir fakat çalışmanın genel bir çerçevesini görebilmek adına tüm eserlerin bulgularını barındıran geniş bir tabloya ihtiyaç duyulmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde *Diplomalı Kız* adlı eserin 4 tematik koda dair bulgu içerdiği görülür. Bunlar: "Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın", "Kocasını Eğlendirebilen Kadın", "Yemek Yapabilen Kadın" ve "Eğitimli Kadın/Anne". Eserde şu iki tematik koda dair bulguya rastlanmamıştır: "Çocuk Bakabilen Kadın" ve "Biçki/Dikiş Bilen Kadın".

Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi adlı eserde de 4 tematik koda dair bulgu elde edilmiştir. Bunlar: "Yemek Yapabilen Kadın", "Eğitimli Kadın/Anne", "Çocuk Bakabilen Kadın" ve "Biçki/Dikiş Bilen Kadın". Eserde "Hesap Bilen/Defter

Tutan Kadın” ve “Kocasını Eğlendirebilen Kadın” tematik kodlarına dair ise bulguya rastlanmamıştır.

Peder Olmak Sanatı adlı eserde ise tüm tematik kodlara dair bulguya rastlanmıştır.

Tüm eserlere dair yapılan “var veya yok” analizi aşağıda, Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7
Var veya yok analizi (Tüm eserler)

	Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın	Kocasını Eğlendirebilen Kadın	Yemek Yapabilen Kadın	Eğitimli Kadın/Anne	Çocuk Bakabilen Kadın	Biçki Dikiş Bilen Kadın
<i>Diplomalı Kız</i>	1	1	1	1	0	0
<i>Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi Peder Olmak Sanatı</i>	0	0	1	1	1	1
	1	1	1	1	1	1

Tablo 7 incelendiğinde üç eserde de ortak olarak elde edilen iki tematik kod ön plana çıkmaktadır: “Yemek Yapabilen Kadın” ve “Eğitimli Kadın/Anne”. Bu iki tematik kodun her eserde ortak çıkması aslında çalışmanın temeliyle uyumaktadır.

Darülmualimat ile ilgili verilen bilgilerde Darülmualimat’ın kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmasına rağmen “ahlaklı ve nitelikli ev hanımı” yetiştirdiği söylenmiştir. Ahmet Mithat Efendi de kadın eğitimi savunan bir aydın olmasına rağmen kadının, kocası ve çocukları için eğitilmesi gerektiği çıkarımlarını yapmaktadır. Bu anlamda çalışmanın iki temel ayağı -Darülmualimat ve Ahmet Mithat Efendi’nin kadın eğitimine dair görüşleri- dikkate alındığında bu iki tematik koda dair bulgulara her eserde rastlanması şu çıkarıma olanak tanımaktadır: İdeal kadın tipinin öne çıkan özellikleri kadının eğitimi ve aynı zamanda nitelikli ev hanımı olması temellidir.

Belirtilen eserlere dair genel bir “var veya yok” analizi tablo 7’de verilmiştir. Bu noktada her eserden yapılan alıntıları da toplu bir şekilde verme ihtiyacı duyulmuştur. Tablo 8’de tüm eserde yapılan alıntı adetleri ve alıntı sayfaları gösterilmiştir.

Tablo 8
Tüm eserlerdeki alıntı sayfaları

	Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın	Kocasını Eğlendirebilen Kadın	Yemek Yapabilen Kadın	Eğitilmiş Kadın/Anne	Çocuk Bakabilen Kadın	Biçki/Dikiş Bilen Kadın
<i>Diplomalı Kız</i>	1 (s.308)	2 (s. 308, s.315-316)	1 (s. 308)	5 (s. 303, s. 351, s. 355, s. 359, s. 402)	-	-
<i>Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiî Peder Olmak Sanatı</i>	-	-	1 (s. 22)	3 (s. 33, s. 47, s. 66-66)	1 (s. 22-23)	1 (s. 22)
	1 (s.72)	2 (s. 30, s. 67)	1 (s. 30)	2 (s. 29, s. 50)	1 (s. 46)	1 (s. 72)

Tablo 8’e bakıldığında her bir eser için hangi alıntıdan kaç adet yapıldığı ve bu alıntıların hangi sayfalardan yapıldığı görülmektedir. Örneğin, *Diplomalı Kız* adlı eser için “Hesap Bilen/Defter Tutan Kadın” yardımcı tematik koduna dair bir bulgu elde edilmiştir. Bu bulgu eserin 308. sayfasından alınmıştır. Bir başka örnek vermek gerekirse *Peder Olmak Sanatı* adlı eserde “Eğitilmiş Kadın/Anne” yardımcı tematik koduna dair iki bulgu elde edilmiştir. Bu bulgular eserin 29. ve 50. sayfalarından alınmıştır. Tablo 8’in tamamı bu şekilde okunabilir.

Sosyal yeniden kurmacılık tipi bağlamında değerlendirme

Toplumlar, kitleler hem hayatta kalabilmek hem de daha güçlü olmak için sürekli olarak büyüme eğilimindedirler. Toplumların sürekli olarak büyümesi de yeni sorunlara ve yeni ihtiyaçlara yol açar (Canetti, 2003). Toplumun böylesine döngü

içerisinde olması elbette eğitimcileri de toplumun tümüne hitap edebilecek programlar üretmeye yöneltmiştir. Hem sayısal hem de mekânsal anlamda genişleyen toplumun çeşitlilik gösteren ihtiyaçlarına yönelik eğitim programı üretmek amacı ile oluşturulan “Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi” aynı zamanda Darülmualimat’ın misyonu ile de birebir örtüşmektedir.

Darülmualimat’ın tarihçesine odaklanıldığında bu okulun da toplumu “nitelikli anne” üzerinden değiştirmeye ve geliştirmeye çalıştığı net olarak söylenebilir. Her haliyle toplumsal fayda üzerine inşa edilen Darülmualimat programı anne ve öğretmen rolünü birbirinden ayırmaz. Darülmualimat’ın uyguladığı eğitim programı tipine göre anne ve öğretmen kimlikleri birbirini bütünlemektedir. Bu sebeple de okul mezunlarının çoğunun öğretmen olmaktansa evlenip anne olmayı tercih ettiği söylenebilir.

Ahmet Mithat Efendi’nin “Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi” bağlamında rolüne bakıldığında ise onun Darülmualimat’ta öğretmenlik yapması ve eserlerinde sürekli olarak toplumsal faydayı savunuyor olması söylenmelidir. İlk olarak Ahmet Mithat Efendi’nin çok geniş bir okur kitlesine sahip olduğunu anımsamak gerekir.

Tanpınar’ın deyiimiyle Türk halkına roman okumayı Ahmet Mithat Efendi öğretmiştir (Tanpınar, 1988). Ahmet Mithat Efendi’nin bu kadar çok okunması ve yazdığı konuların toplumda ses getirmesi oldukça önem arz etmektedir çünkü Ahmet Mithat Efendi’nin gazeteci kişiliğiyle oluşturduğu eserleriyle toplumsal olaylar, toplumsal ihtiyaçlar arasında ilişki vardır. Toplumun içinde olan ve eserlerinde sosyal fayda için topluma seslenen yazarın mutlaka bir öğüdü, vermek istediği toplumsal mesajı vardır.

Ahmet Mithat Efendi'nin "Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi" bağlamında seçilen *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi ve Peder Olmak Sanatı adlı* eserleri teorik olarak birer ders kitabı niteliğindedir. Tıpkı bahsedilen eğitim programı tipi gibi bu eserler de topluma bir öğretmen edasıyla seslenir ve değişim başlatmayı amaçlar. Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi'nin eserleri, "Sosyal Yeniden Kurmacılık Tipi" ve Darülmualimat'ın eğitim programı birbirleriyle "sosyal fayda" ve "sosyal değişim" tabanlarında uyuşmaktadır.

BÖLÜM 5: SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Giriş

Bu bölümde çalışmanın sonuçları belirli başlıklar altında verilmiştir. Tezin temel ayaklarını oluşturan Darümuallimat ve Ahmet Mithat Efendi'nin ideal kadın imajı bağlamında “ideal kadın”- erkek ilişkisi tartışılmıştır. Daha sonra ise çalışmaya dair diğer araştırmacılara öneriler sıralanmıştır. Son olarak da çalışmanın sınırlılıklarına değinilmiştir.

Sonuçlar

Darümuallimat ve Ahmet Mithat Efendi'nin “ideal kadın” imajı üzerine kurulan bu çalışmada hem eğitim tarihi hem de hem de edebiyat alanından faydalanılmıştır. Darümuallimat'ın misyonu üzerinden Ahmet Mithat Efendi'nin *Diplomalı Kız, Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi ve Peder Olmak Sanatı* adlı eserleri incelenmiştir. Bu karşılaştırma neticesinde Darümuallimat'ın Türk eğitimindeki yeri ve Ahmet Mithat Efendi'ye göre ideal kadının toplumsal rolleri başlıklarında şu sonuçlar elde edilmiştir:

Darümuallimat'ın Türk eğitimindeki yeri

Darümuallimat'ın Türk eğitim sistemi içerisindeki yerine bakıldığında okulun misyonunun teoride ve pratikte çatıştığı görülmektedir. Kızların gittiği sıbyan mektepleri ve rüştiyeler için kadın öğretmen yetiştirme maksadıyla kurulmuş olmasına rağmen bu okul pedagoji ağırlıklı dersler verememiştir. Bunun aksine ev hanımlarının işine yarayacak olan yemek yapma, çocuk bakımı, ev ekonomisini idare etme gibi dersler konulmuştur.

Darümuallimat dersleri öğretmen yetiştirme merkezli olmamasına rağmen o dönem kadınlarının sosyokültürel seviyelerini arttırmıştır. Çakır (1994) Darümuallimat mezunu kadın tipinin o dönem için yeni ve farklı olduğunu dile getirmiştir. Özellikle İstanbul çevresinde paşa kızı olmamasına rağmen eğitim alan, kadın dergilerinde rol alan ve ufak çaplı da olsa kadın çalışmaları başlatan bir kitlenin doğduğunu savunur. Bu çıkarımlara dikkat edildiğinde Darümuallimat'ın kadınları mesleki anlamda olmasa da kültürel anlamda geliştirdiği söylenebilir.

Darümuallimat mezunu kadınlar öğretmenlik yapmaktan ziyade kültürel anlamda üretken olmayı tercih etmişlerdir. Altınöz'ün (2003) çalışmasına bakıldığında Darümuallimat mezunlarının kültürel anlamda ne tür çalışmalar yaptığı görülmektedir. Örneğin Darümuallimat mezunlarının 1886'da çıkardığı *Şükûfezar* (Çiçek Bahçesi) adlı dergi bu noktada göze çarpmaktadır. Darümuallimat'ın daha ilk mezunlarını verdiği senelerde mezunların öğretmenlikten ziyade kültürel çalışmalara katkı sağladığı görülür.

Altınöz'ün (2003) çalışmasında kadınların yaptığı basım yayın faaliyetlerine dair bulgular yer alır. Bu bulgular Darümuallimat mezunlarının öğretmenlik yapmadıklarını fakat İstanbul merkezli dergicilik yaptıklarına işaret eder. İlginçtir ki 1870-1924 arasında eğitim veren Darümuallimat'ın faal olduğu yıllar arasında kadınların yayıncılığında rol aldığı tam 21 dergi çıkarılmıştır. Bu dergilerin çıkış tarihi 1875 ile 1923 arasında değişmektedir. Dergilerin basım tarihi ile Darümuallimat'ın faal olduğu yılların bir tesadüf olması ise şaşırtıcı olmamalıdır çünkü Darümuallimat mezunu kadınlar bu dergilerde ana görevleri yerine

getirmişlerdir. Belirtilen dönemde basılan şu dergiler Darümuallimat mezunlarının kadınların kültürel yaşamına öncülüğünü göstermek adına örnek olarak verilebilir: *Aile, Şükûfezar, Mürüvvet Dergisi, Mehasin, Kadın/İstanbul, Kadınlık, Kadınlar Dünyası, Kadınlık Hayatı, Türk Kadını, İnci, Süs, Hanımlar Alemi.*

Darümuallimat'ın Türk eğitimindeki yeri incelendiğinde bu okulun genel olarak kadınların kültürel yaşamlarına eğitsel alanlara oranla daha fazla katkı sağladığı söylenebilir. Buna karşın yine de Darümuallimat mezunlarından bir kısmının da öğretmenlik yaptığını unutmamak gerekir. Taşer'in (2010) çalışmasına bakıldığında Darümuallimat mezunlarının kaçının öğretmenlik yaptığına dair nicel bilgiler elde edilebilmektedir. Bu çalışma incelendiğinde Darümuallimat'ın ilk 15 senesinde toplam 217 mezun verdiği görülmektedir. 1900, 1901 ve 1902 senesindeki mezunların öğretmen olarak çalışma oranına bakıldığında ise toplam 86 mezunun yalnızca 32'sinin çalıştığı görülmektedir. Bu da oransal olarak kadın öğretmen yetiştirme kurumundan mezun olan öğrencilerin yaklaşık olarak yalnızca %37'sinin öğretmenlik yaptığını işaret etmektedir. Bu durum da Darümuallimat mezunlarının yarısından fazlasının mezuniyetten sonra farklı işlerle ilgilendiğini ya da çalışmadıklarını göstermektedir.

Darümuallimat'ın kadınların eğitim yaşamını iyileştirmekten ziyade kadınların kültürel yaşamına daha fazla katkıda bulunduğu yukarıdaki istatistiki bilgilerle gösterilmiştir fakat Darümuallimat'ın Türk eğitimindeki rolü kadınların kültürel çalışmalarıyla sınırlandırılmaz. Her ne kadar öğretmen yetiştirme noktasında istenen başarıyı sağlayamasa da Darümuallimat kendisinden sonraki eğitim kurumlarını etkilemiştir. Darümuallimat 1924'te kapanmış olmasına rağmen bu

okulun etkisi sonraki kurumlara aksetmiştir. Öncelikle Darülmualimat, Cumhuriyet Dönemi'nde kapanıp İstanbul Kız Muallim Mektebi adı ile açılan yeni bir okula dönüşmüştür (Şanal, 2009). Okulun adı ve yapısı değişmiş olsa da temel olarak bazı misyonları Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir. Örneğin kız okullarında tavukçuluk, dokumacılık, açıcılık, biçki-dikiş derslerinin verilmesi planlanmıştır (Başgöz, 2005). Bu dersler Darülmualimat eğitim programıyla birebir uyduğu için Darülmualimat'ın kendisinden sonraki kurumları misyon anlamında etkilediği söylenebilir.

Cumhuriyet Dönemi'ndeki kız okullarının Darülmualimat'la eğitim programı bağlamında ilişkisi olsa da bu okullar arasında birtakım farklılıklar da vardır. Darülmualimat'ta yetiştirilmek istenen "Aile Kadını: İyi Anne ve Eş" Cumhuriyet Devri'nde ulus devlet olmak adına "Cumhuriyet Kadını, Ulus Kadını, Asri Kadına" evrilmiştir. Bu anlamda öğretmen olan kadının gerekirse en uzak köylerde öğretmenlik yapabileceği, erkeklerle daha eşit bir eğitim hayatına sahip olabileceği amaçlanmıştır (Yılmaz, 2010). Bu anlamda Cumhuriyet Devri'nde yetiştirilen kadın öğretmenin Darülmualimat mezununa oranla daha görünür olduğu ve toplumsal kalkınmaya daha fazla katkı sağlayabileceği çıkarımı yapılabilir.

Sonuç olarak Darülmualimat Türk eğitim tarihinde iz bırakan kurumlardan biridir. Cumhuriyet Devri'nde "İstanbul Kız Muallim Mektebi" adını alarak eğitim sahnesinden çekilen Darülmualimat; kendisinden sonraki bu kuruma eğitim programını, derslerini, misyonunu bir şekilde aktarabilmiştir. Toplumsal ve dini ihtiyaçlar sebebiyle kurulan fakat kadın öğretmen yetiştirmede pek başarılı olamayan

Darümuallimat Türk eğitiminde kadın öğretmen yetiştirme programları üzerinde bir devir başlatmıştır.

Ahmet Mithat Efendi'ye göre ideal kadının toplumsal rolleri

Ahmet Mithat Efendi önde gelen Tanzimat Devri yazarlarından. Büyük yenilikler ve düzenlemeler devrinde yaşayan toplumun nabzını eserleriyle tutmaya çalışmıştır. Öncelikle yazdığı eserlerde edebi hazdan ziyade öğreticiliği temel alarak toplumu bu değişiklikler ve düzenlemeler devrine adapte etmek için emek sarf etmiştir. (Baydar, 1954).

Topluma yön vermek ve sosyal fayda bağlamında toplumu eğitmek isteyen Ahmet Mithat Efendi kendince bir “ideal kadın” oluşturmuştur. Bu ideal kadına yüklediği toplumsal roller ise Darümuallimat’ın “annelik”, “ev hanımlığı” üzerine verdiği derslerle birebir örtüşmektedir. Ahmet Mithat Efendi ilk olarak annelik ve öğretmenlik rollerini birbirinden ayrı görmez. Onun gözündeki ideal kadın hem anneliğe vakıftır hem de öğretmenliğe. Yani bu kadın hem çocuğunun fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarını giderebilir hem de çocuğun manevi olarak ihtiyaç duyduğu sevgi ve aidiyet duygusunu çocuğa hissettirir.

Ahmet Mithat Efendi'nin topluma örnek olarak gösterdiği anne tipinde sevgi ve ilgi ayrımına da değinmek gerekir. Ahmet Mithat Efendi'ye (2017) göre bir mürebbiye çocuğa ilgi verebilirken bir anne gibi sevgi gösteremez. Buna karşın Ahmet Mithat Efendi'nin gözündeki ideal kadın çocuğuna hem ilgi hem de sevgi gösterir. Sevginin doğal olarak ortaya çıkacağını savunan yazar doğru ilginin ise yalnızca bilgi sahibi

olarak gösterileceğini düşünür. Bu anlamda ise kadının annelik üzerine dersler almasını, pedagoji kitapları okumasını savunur.

Ahmet Mithat Efendi'nin düşündüğü ideal toplumda gelişim çocuktan başlar. Yazara göre çocuğun iyi eğitilmesi çocuğun ileride büyük işler başarabilmesi için zaruridir. Yazar daha sonra iyi eğitim verilen çocukların anne ve babalarının huzuruna katkı sağlayacağını ifade eder. Aile huzurlu olunca da toplum huzurlu olur ve "sosyal fayda" bağlamında gelişim sağlanır.

Ahmet Mithat Efendi'nin kurmuş olduğu bu "çocuk-aile-toplum" zincirinde en büyük sorumluluk ise anneye düşer. Babayı evin dışında konumlandıran Ahmet Mithat Efendi anneyi ise çocuğun yanında ve onun doğal koruyucusu, eğiticisi olarak görür. Ahmet Mithat Efendi'ye göre (Şentürk, 2015) ideal anne çocuğunu değişen ve gelişen sonraki zamanları dikkate alarak yetiştirmelidir ki çocuk yetişkin olarak girdiği topluma, dünyaya yabancılik çekmesin.

Ahmet Mithat Efendi her sanatsal ve düşünsel eserinde ahlaka uygun, millet ve aile sevgisini yüceltecek bağlamlar oluşturmayı kendine bir görev bilmiştir (Enginün, 1990). Yazar bu anlamda bu çalışma dahilinde incelenen eserlerinde de işlediği ideal kadını daima ahlakçı, eşinin sözünü dinleyen ve erkek egemen kültürü tanıyan bir yapıda dile getirmiştir. Ahmet Mithat Efendi (2013) kadının kocasına dair olan alçak gönüllülüğün toplum nazarında da kadını kıymetli kılacağını ifade eder.

Sonuç olarak Ahmet Mithat Efendi'ye göre ideal kadının toplumsal anlamda üstlenmesi gereken bazı roller vardır. Çalışma boyunca ele alınan üç eserde de

görülebileceği gibi ideal kadının toplumsal rolleri şu bağlamlarda planlanmıştır: daima ahlaklı olması, kocasına ve evine sadık olması, çocuklarını ilgi ve sevgiyle büyütebilmesi, çocukların başına gelebilecek kazalarla ilgili ilkyardım bilgisine sahip olması mutfak ve temizlik konusunda yetenekli olması, çarşı pazar hesabı yapabilmesi vb. Tüm bu çıkarımlara bakıldığında da Ahmet Mithat Efendi'nin "ideal kadını" "ahlaklı ve nitelikli ev hanımı" bağlamında düşündüğü söylenebilir.

Uygulamaya yönelik öneriler

Bu çalışma edebiyat ve eğitim tarihi alanlarına yönelik yapılmıştır. Edebiyat ve eğitim alanı temelli bir çalışma olmasına rağmen kadın çalışmalarından yararlanılmıştır. Çalışma, Türkiye'de kadınların elde ettiği ilk yükseköğrenim ve memur olma hakları üzerinde de durmaktadır. Bu yönüyle bu çalışma Türkiye merkezli feminist pedagoji temelli çalışma yapan araştırmacılara fikir verebilir, bu alana kaynaklık edebilir.

Araştırmacılar için öneriler

Kadın öğretmen yetiştirme kurumu olarak kurulan Darülmualimat ile Ahmet Mithat Efendi'nin anlayışındaki "ideal kadının" benzerlikleri üzerine kurulan bu araştırma benzer sosyal araştırmaları da destekleyebilir. Bu anlamda erkek öğretmen yetiştirme maksadıyla kurulan Darülmualimin ile toplumsal cinsiyet rolleri üzerine odaklanan bir yazarın eserlerindeki "ideal erkek" imajı karşılaştırılabilir. Bu tarz paralel bir çalışmanın sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları ortak bir elde analiz edildiğinde toplumun ve/veya seçilen yazarların gözünde saptanan dönemlerdeki ideal kadın ile ideal erkeğin niteliklerinin neler olduğu aynı anda görülebilir.

Bu çalışmanın desteğiyle oluşturulabilecek bir diğer alternatif çalışma ise Darülmualimat'ın kapandıktan (1924) sonra yeni kadın öğretmen yetiştirme okullarını nasıl etkilediği üzerine olabilir. Darülmualimat'ın izlerini taşıyan ve Cumhuriyet Devri'nin ilk kadın öğretmen okulları araştırılabilir ve erken dönem cumhuriyet yazarlarında idealleştirilen kadın ile bu okulların misyonundaki ideal kadın birlikte ele alınabilir.

Sınırlılıklar

Çalışmanın temel sınırlılığı Darülmualimat'ın Osmanlıca olan arşiv belgeleridir. Çalışmanın özellikle Darülmualimat'ın tarihi ile ilişkili olan kısımlarında hem maarif salnamelerinden hem de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu Osmanlıca kaynakların transkripte edilmiş halleri farklı akademik çalışmalardan alıntılanmış ve çok az kısmı doğrudan arşiv belgeleriyle kıyaslanarak şahsım tarafından okunmuştur. Dolayısıyla farklı araştırmacıların eserlerinden aktarılan arşiv kaynaklarının doğruluğu yine o araştırmacıların akademik ve etik değerler doğrultusunda transkripsiyon yaptıkları varsayımı üzerine yapılmıştır. Kullanılan tüm Osmanlıca kaynaklarının birinci elden okunamaması bu anlamda bu çalışmanın sınırlılığıdır.

Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin tüm eserlerinin incelenmemesi de çalışmanın bir diğer sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Belirlenen araştırma soruları ve analiz işlemleri yalnızca *Diplomalı Kız*, *Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaifi* ve *Peder Olmak Sanatı* adlı eserler için yapılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Mithat. (1998). *Fatma Aliye Hanım yahut bir muharrire-i osmaniye'nin Neşeti*. Lynda Goodsell Blake (Çev.) İstanbul: İsis.
- Ahmet Mithat. (2003). *Ahmet Midhat Efendi bütün eserleri (diplomalı kız 301-402)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ahmet Mithat. (2013). *Ana babanın evlat üzerindeki hukuk ve vezaifi*. İstanbul: Dergâh.
- Ahmet Mithat. (2017). *Peder olmak sanatı*. İstanbul: Dergâh.
- Akyüz, K. (1999). *Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1999'a)*. İstanbul: Alfa.
- Akyüz, K. (2004). "Osmanlı'da kadın öğretmenli ev sıbyan mektepleri" (Amerikan ve Fransız Eğitim Tarihinden Benzer Örnekler). *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (15), 1-12.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de öğretmen yetiştirme'nin 160. yılında Darülmüallim'in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 20 (20), 17-58. doi: 10.1501/OTAM_0000000532
- Altındal, M. (1994). *Osmanlı'da kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Altınöz, V. D. (2003). *The ottoman women's movement: women's press, journals, magazines and newspapers from 1875 to 1923* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Miami University, Ohio.
- Argunşah, H. (2013). Ahdiye ile ceylan arasında bir yön Türk: Ahmet Mithat Efendi'nin feminizmi. *Turkish Studies* (8/9, Yaz), 1-16.

- Atakan, M. (2018). *Eğitim sosyolojisi açısından Ahmet Mithat Efendi 'nin edebi eserlerinde toplum ve eğitim* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Atuf, N. (1930). *Türkiye maarif tarihi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- Baydar, M. (1954). Ahmet Mithat Efendi hayatı, sanatı, eserleri. Ankara: Varlık.
- Başgöz, İ. (Aralık 2005). *Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları sempozyumu*. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de eğitimin genel görünümü. Ankara. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/CUMHUR%C4%B0YET-D%C3%96NEM%C4%B0-E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-POL%C4%B0T%C4%B0KALARI-SEMPOZYUMU1.pdf> erişim adresinden ulaşılmıştır.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye 'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Boyd, J. E. (2011). *A multicultural and social reconstructionist approach to art education: a framework for social justice through art curriculum* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio State Üniversitesi, Ohio.
- Budak, A. (2013). *Batılılaşma ve Türk edebiyatı Lale Devri 'nden Tanzimat 'a yenileşme*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Canetti, E. (2003). *Kitle ve iktidar*. Gülşat Aygen (Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Çakır, S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çoban, M. (2013). Kadın eğitim kurumu olarak Darülmualimat ve eğitime katkıları üzerinden değerlendirme. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* (22), 175-205.
- Çolak, B. (2002). *Portraits of women in the late nineteenth century Ottoman Empire from the pen of Ahmed Mithat Efendi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilkent Üniversitesi, Ankara.

- Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışının bir hikayesi*.
Ankara: İmge.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Dumanoğlu, S. C. (2019). *Osmanlı Devleti'nde kız öğretmen okulu Darülmuallimat (1870-1924)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Enginün, İ. (1990). *Ahmet Mithat Efendi'nin tiyatroları*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi 1-2*. İstanbul: Eser.
- Gökçek, F. (2017). *Küllerinden doğan anka Ahmet Mithat Efendi üzerine yazılar*.
İstanbul: Dergâh.
- Gutok, G.L. (1997). *Philosophical and ideological perspectives on education*.
Needham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Hikmet, İ. (1932). *Ahmed Mithat*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- Hill, L. G. (2006). *Principles for education of the social reconstructionist and critical theorists: a yardstick of democracy* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Georgia Southern Üniversitesi, Georgia.
- Karabulut, M. (2013). Tanzimat dönemi Türk romanında kadın üzerine tematik bir inceleme. *Erdem*, 64, 49-69.
- Koçer, H. (1972). Türkiye'de kadın eğitimi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(1), 81-124.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Kuş, E. (2003). *Nitel-nitel araştırma teknikleri*. Ankara: Anı.

- Moran, B. (1998). *Türk romanına eleştirel bir bakış (1. Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a)*. İstanbul: İletişim.
- Nihat, M. (1993). *Türkçede roman hakkında bir deneme*. İstanbul: Remzi.
- Okay, O. (1975). *Batı medeniyeti karşısında Ahmet Mithat Efendi*. Ankara: Baylan.
- Okay, O. (1989). *Batı medeniyeti karşısında Ahmed Mithat Efendi*. İstanbul: Milli Eğitim.
- Okay, O. (1990). *Sanat ve edebiyat yazıları*. İstanbul: Dergâh.
- Ong, W. J. (2014). *Sözlü ve yazılı kültür sözün teknolojileşmesi*. Sema Postacıoğlu Banon (Çev.) İstanbul: Metis.
- Öğüt, S. (2003). Mahrem. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde. 27, s. 388-389. Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Özdemir, A. N. (2014). *Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında kadınlar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi
- Öztürk, C. (1993). Darülmualimat. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. 8, s.549-550. İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Polkinghorne, D. E. (2005). Language and meaning: Data collection in qualitative research. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2),137-145.
- Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlıdan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Somel, A. S. (2000). Osmanlı modernleşme döneminde kız eğitimi. *Kebikeç*, (10), 223-238.
- Şanal, M. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler ile okuttukları dersler. *Belleten*, 253, Aralık, 2-20.

- Şanal, M. (2009). Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunun (Darülmuallimat), kuruluşu, okutulan dersler ve kapatılışı (1870-1924). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 26, Güz, 221-244.
- Şentürk, L. (2015). *Ahmet Mithat Efendi ve eğitim*. Bursa: Ekin.
- Tanpınar, A. H. (1988). *19uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Çağlayan.
- Taşer, S. (2010). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme süresinde öğretmen yetiştiren kurumlarda eğitim yönetimi ve denetimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- YKY. (2003). Ahmet Mithat. *Tanzimat'tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi* içinde (31-32, Cilt 2; 2. baskı). İstanbul: Yapı Kredi.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın kimliğinin biçimlendirilmesi. *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 191-212.